

LABKLĀJĪBAS MINISTRIJAS
SOCIĀLĀS POLITIKAS
PĒTĪJUMU REZULTĀTI
2000. GADĀ

SATURS

Nabadzības feminizācija: riska faktoru maiņa Latvijā no 1991. līdz 1999.gadam	3
Pētījums par darba devēju un darbinieku informētību par darba tiesiskajām attiecībām	7
Neregistrēto laulību ģimeņu, kurās ir bērni, skaita pieauguma cēloņi un sekas	13
Starpprofesionāļu komandas un starpinstitucionālās sadarbības modelis fiziskas vardarbības pret bērnu gadījumos	19
Pētījums par medicīnas māsu profesionālo darbību – medicīnas māsu aprūpes nodrošināšanas aktuālo problēmu apzināšana un izpēte	31
FINBALT veselību ietekmējošo paradumu monitorings – 2000. gada aptauja Latvijā.	34
Vides veselības indikatori	37

Nabadzības feminizācija: riska faktoru maiņa Latvijā no 1991. līdz 1999.gadam

Izpildītājs: Baltijas Datu nams (BSZI)

Pētījuma veicēja raksturojums

Baltijas Datu nams ir lielākā un vecākā mārketinga un sociālo pētījumu organizācija Latvijā, kas kā privāta un neatkarīga pētnieciska firma, tika dibināta 1991.gada februārī uz bijušā Sabiedriskās domas izpētes centra (dib.1988) bāzes. Baltijas Datu nams darbojas vairākās starptautiskās organizācijās: Gallup International Association, ESOMAR (European Society for Opinion and Marketing Research) and Baltic Market & Media Research Network.

Baltijas Sociālo Zinātņu institūts dibināts 2000. g. 13. janvārī uz Tirgus un Sociālo pētījumu firmas Baltijas Datu nams Akadēmisko un sociālo pētījumu nodaļas bāzes. BSZI ir BDN Akadēmisko pētījumu nodaļas darba pieredzes, metodisko un zinātnisko iestrāžu pārmantotājs.

Problēmas definējums un īs problēmsituācijas apraksts

No 1993.gada uzsāktie Centrālās statistikas komitejas pētījumi liecina, ka sieviešu darba samaksa nepārtraukti ir bijusi par 22 – 27% mazāka nekā vīriešu darba samaksa. Tas ir tikai viens fakts, kas norāda, ka sievietes ir pakļautas nabadzības riskam daudz lielākā mērā nekā vīrieši, un, ņemot vērā arī specifiskos sieviešu uzdevumus – dzemdēt un audzināt bērnus, kas, no vienas puses, ierobežo iespējas strādāt un nopelnīt, bet, no otras puses, prasa vairāk līdzekļus, dzimums ir uzskatāms kā faktors, kas ietekmē cilvēka sociālekonomisko

situāciju. Šī pētījuma ietvaros īpaša uzmanība ir pievērsta to sieviešu grupu precizēšanai un analīzei, kas visbiežāk raksturo savus ienākumus kā zemu un līdz ar to ir uzskatāmas kā vistrūcīgākās.

Projekta mērķa definējums

Pētījuma "Nabadzības feminizācija: riska faktoru maiņa Latvijā no 1991. līdz 1999. gadam" mērķis ir sekmēt efektīvāku sociālās politikas izveidi dzimumu nevienlīdzības mazināšanai valstī, sniedzot skaidrojumu par nabadzības feminizācijas veicinošajiem faktoriem, to dinamiku laikā no 1991. līdz 1999. gadam.

Pētījuma uzdevumu raksturojums

Pētījuma mērķa sasniegšanai tika izvirzīti vairāki uzdevumi:

- 1) *ekonomisko rādītāju analīzes veikšana*, lai radītu vispārīgu priekšstatu par Latvijas iedzīvotāju dzīves līmeni, kas savukārt kalpotu par fonu sieviešu ekonomiskā stāvokļa analīzei.
- 2) *iedzīvotāju aptauju rezultātu sekundārās analīzes veikšana*, lai noskaidrotu un akcentētu faktorus, kas veicinājuši to, ka sievietēm ir zemi ienākumi.
- 3) *sociālās politikas analīzes veikšana*, uzsvāru liekot uz Saeimā pieņemtajiem likumiem un Ministru kabineta noteikumiem, kas nosaka sociālās apdrošināšanas un sociālās palīdzības pakalpojumu saņemšanas kārtību un apjomus ģimenēm un sievietēm līdz ar bērna piedzimšanu un pensijas izmaksāšanu.
- 4) *rekomendāciju izstrādāšana* uz iegūto secinājumu bāzes.

Pētījumā pielietoto metožu apraksts

Ekonomisko rādītāju analīze ir balstīta uz sekojošiem statistisko datu izdevumiem: LR Ekonomikas ministrijas "Ziņojuma par Latvijas tautsaimniecības attīstību" (1995-1999), LR Centrālās statistikas pārvaldes izdotās "Latvijas statistikas gadagrāmatas" (1995–1998), kā arī UNDP izdotā "Latvija – pārskats pār tautas attīstību" (1995–1999) un citiem izdevumiem – LR Valsts statistikas komitejas "Latvijas sievietes un vīrieši: statistisks portrets" (1997) un UNDP "Dzimums un tautas attīstība Latvijā" (1999). Analīze par iedzīvotāju dzīves līmeni balstās uz Centrālās statistikas biroja veiktajiem mājsaimniecību budžetu apsekojumiem, kuru rezultāti tiek publicēti "Ziņojumā par mājsaimniecību budžetu pētījuma rezultātiem" (1995 – 1999).

Kvantitatīvo socioloģisko pētījumu datu sekundāra analīze pēc dzimuma ir veikta, izmantojot Baltijas Datu nama veiktos pētījumus laika posmā no 1993.–1999.gadam.

Sociālās politikas analīzē ir izmantota informācija, kas publicēta "Latvijas Vēstneša" numuros, LR Labklājības ministrijas izdotajā ikgadējā "Sociālajā ziņojumā" un LR Centrālās statistikas komitejas publicētajā ikgadējā "Latvijas statistikas gadagrāmatā".

Rekomendāciju izstrādāšana balstās uz reālās sociālekonomiskās situācijas apzināšanu valstī un ieteikumu izstrādāšanu nepilnību novēršanai sociālajā politikā nākotnē.

Pētījuma rezultāti un galvenie secinājumi, ieteikumi

Veicot kvantitatīvo socioloģisko pētījumu sekundāru analīzi, kā iespējamās nabadzības veicinātājus mēs izdalījām sekojošas pazīmes:

- ienākumi;
- ģimenes statuss;

- bērnu skaits ģimenē;
- izglītība;
- nodarbinātības statuss;
- vecums;
- dzīves vietas tips.

Kopumā ir vērojama tendence sieviešu ienākumiem koncentrēties vidējās ienākumu grupās (no Ls 21-40 un Ls 41–60 uz katru ģimenes locekli), bet vīriešu ienākumiem – būt vairāk "izkaisītiem", sākot no zemāko līdz pat augstāko ienākumu grupām. Tā rezultātā vīriešu ienākumi caurmērā ir lielāki.

Pētījumā ir atklājušies vairāki faktori, kas ietekmē sieviešu ienākumu līmeni, kā arī izkristalizējušās atsevišķas sieviešu grupas, kuras šie faktori skar visvairāk.

Ģimenes statuss

Ģimenes statusam ir liela ietekme uz sieviešu ienākumu līmeni un risku kļūt nabadzīgām. Neprecēti cilvēki – kā sievietes, tā vīrieši – ir viena no vislabāk nodrošinātām grupām, ar visai minimālām atšķirībām ienākumos pēc dzimuma, un, mainoties tam, cilvēku ienākumi, sevišķi sieviešu, samazinās. Piemēram, precēti cilvēki, kas dzīvo šķirti, ir ar ļoti zemiem ienākumiem, sevišķi sievietes, un ir uzskatāma par vienu no nabadzīgākajām sociālajām grupām. Šķirušies respondenti un atraitņi izceļas kā sociālā statusa grupas, kurās sieviešu skaits 3–5 reizes pārsniedz vīriešu skaitu, un arī ienākumu ziņā tās ir neviendabīgas: sievietēm ir zemāki ienākumi nekā vīriešiem.

Bērnu skaits ģimenē

Bērnu skaitam ģimenē ir vislielākā ietekme uz sieviešu ienākumu līmeni un ar to saistīto nabadzības risku.

Kopš 1993. gada respondentu grupa (gan sievietes, gan vīrieši), kuriem nav bērnu, ir bijusi pārticīgāka nekā grupas ar bērniem. Viņu vidū ir arī vismazākās atšķirības ienākumos atkarībā no dzimuma – 5-7%. Bērni ietekmē sieviešu ekonomisko stāvokli daudz nozīmīgāk nekā vīriešu, jo galvenās rūpes par

bērnu uzņemas sievietes.

Bērnu skaits ir ļoti nozīmīgs faktors, tas ietekmē ģimenes ekonomisko stāvokli vairāk, nekā bērnu vecums. Kritiskais bērnu skaits, pie kura ienākumi uz 1 ģimenes cilvēku visstraujāk samazinās attiecībā pret iepriekšējo grupu (kā vīriešiem, tā sievietēm), ir trīs.

Vislīdzīgākie ienākumi pēc dzimuma ir daudz bērnu ģimenēs, kurās ir 4 un vairāk bērni. Šajā grupā gan vīriešu, gan sieviešu ienākumi uz 1 ģimenes locekli dominē zemu ienākumu grupās – līdz Ls 20 un no Ls 21–40. Ļoti reti ienākumi pārsniedz Ls 40 robežu uz 1 cilvēku, un tas liecina par daudz bērnu ģimeņu slīgšanu nabadzībā.

Nodarbinātības statuss

Nodarbinātības statuss nozīmīgi ietekmē cilvēku ekonomisko stāvokli un atšķirības tajā pēc dzimuma. No 1993. līdz 1999. gadam sieviešu ienākumi gandrīz visās nodarbinātības grupās ir bijuši caurmērā mazāki nekā vīriešu (1.grafiks 22. lpp. un 3.grafiks 23. lpp.). Vīrieši visās nodarbinātības grupās biežāk ir starp tiem, kam ienākumi ir no Ls 61–100 un virs Ls 100 uz katru ģimenes locekli.

Vislielākās dzimumu atšķirības ienākumos ir pašnodarbināto vidū: lielākajai daļai sieviešu (piemēram, 1999. gadā 65%) ienākumi uz 1 ģimenes locekli ir mazi, līdz Ls 40 (vīriešu vidū tikai 30%), kamēr vīriešiem lielākoties tie ir vidēji (virš Ls 40) vai lieli (virš Ls 100). Tāpēc izpētes vērts ir jautājums par sieviešu pašnodarbinātību, tās kvalitāti un veidiem.

Vislīdzīgākie ienākumi pēc dzimuma ir vidējā līmeņa vadītājiem un speciālistiem, kuri ir viena no vispārticīgākajām grupām. Par augstākā līmeņa vadītājiem nav iespējams spriest, jo tā skaitliski ir ļoti niecīga grupa – 2–5% no visiem respondentiem. Nestrādājošu cilvēku vidū vissliktākais ekonomiskais stāvoklis ir bezdarbniekiem, viņu vidū sievietes ir nedaudz labāk situētas nekā vīrieši. Iespējams, ka tas skaidrojams ar ievērojamāku mājsaimniecības materiālās situācijas pasliktināšanos, ja bez-

darbnieks ir vīrietis, jo vīriešu ienākumi vidēji ir augstāki nekā sievietes un to trūkums atstāj lielāku iespaidu uz pārējo ģimenes locekļu materiālo stāvokli nekā sieviešu ienākumu trūkums.

Labāk situēti nenodarbināto grupā ir pensionāri un invalīdi, kas saņem invaliditātes pensiju. Vīrieši pensionāri vidēji saņem lielākas pensijas, kas izskaidrojams ar to, ka strādājot viņi ir saņēmuši lielākas algas.

Izglītība

Izglītības līmenis tieši ietekmē ienākumu apjomu – jo augstāks ir izglītības līmenis, jo ienākumi uz 1 ģimenes locekli ir lielāki. Tas ir attiecināms gan uz sievietēm, gan uz vīriešiem.

Lai gan sievietes mūsu sabiedrībā ir labāk izglītotas nekā vīrieši, kuri ātrāk pārtrauc izglītošanos, sieviešu ienākumi vidēji ir zemāki par vīriešu ienākumiem visās izglītības grupās.

Vislielākās atšķirības ienākumos ir respondentu vidū ar augstāko izglītību, kur vidēji ienākumi ir kopumā arī vislielākie (2.grafiks 22. lpp.). Savukārt vismazākās atšķirības ienākumos pēc dzimuma ir respondentu vidū ar nepabeigtu vidējo vai pamatskolas izglītību, kur ienākumi ir viszemākie.

Dzīves vieta

Dzīves vietai ir nozīmīga ietekme uz sieviešu nabadzības risku sakarā ar ienākumu diferenciāciju starp Rīgu un citām pilsētām, laukiem, ciemiem. Rīgā dzīvojošās sievietes ir vispārticīgākās, viņām seko citās pilsētās dzīvojošās sievietes un laukos, ciemos dzīvojošās sievietes, kuras ir visnabadzīgākās. Šāda sakarība ir novērojama arī vīriešu vidū. Sieviešu ienākumi visvairāk atšķiras no vīriešu ienākumiem Rīgā, kur ir visaugstākais ienākumu līmenis.

Kopumā jāsecina, ka dzīves vieta ietekmē risku kļūt nabadzīgam netieši, proti, caur nodarbinātības līmeni, vecuma struktūru, tautsaimniecības attīstību u.c. faktoriem konkrētajā dzīves vietā.

Tā kā jau labu laiku par otro nozīmīgāko ienākumu

avotu iedzīvotāji uzskata sociālos pabalstus¹, pētījumā īpaši tika analizēta sociālās apdrošināšanas un pabalstu ietekme uz iedzīvotāju, tai skaitā sieviešu, dzīves līmeni.

Viena no svarīgākajām sociālās politikas sfērām, kas vērsta uz sieviešu sociālo aizsardzību, ir pabalstu izmaksāšana bērnu dzimšanas gadījumā. Bērnu pabalstu politika ir tā, kas nosaka, kāds būs dzīves līmenis jaunajai māmiņai un viņas bērnam pirmajos gados pēc bērna dzimšanas.

Bērnu pabalstu (bērna piedzimšanas pabalsta, ģimenes valsts pabalsta, bērna kopšanas pabalsta un maternitātes pabalsta) nepalielināšana pēdējos divos gados un šo pabalstu saņēmēju skaita ierobežošana (sakarā ar 1998.gada 10. jūnijā veiktajiem labojumiem likumā "Par maternitātes un slimības pabalstiem" tiesīgas saņemt maternitātes pabalstu ir tikai tās sievietes, kas ir sociāli apdrošinātas; šī labojuma rezultātā maternitātes pabalstu 1998. gadā saņēma tikai 45% no visām dzemdējušajām māmiņām²) liecina, ka rūpes par jaunajām māmiņām un maziem bērniem sociālajā budžetā nav izvirzītas par primārajām. Pabalsti ir pārāk mazi, lai reāli novērstu nabadzības risku ģimenei, kurā ir mazs bērns. Īpaši tas ir attiecināms uz vientuļām mātēm un daudz bērnu ģimenēm, kuras nesaņem nekādu būtisku finansiālu atbalstu piemaksu veidā pie bērnu pabalstiem.

Sociālajā politikā ir vēl viena sfēra, kas ietekmē sieviešu dzīves līmeni pēc 55 gadu vecuma. Tās ir valsts pensijas, kuru aprēķināšanu un izmaksāšanu regulē likums "Par valsts pensijām".

Sakarā ar pensionēšanās vecuma palielināšanu 1995.gadā no 55 gadiem uz 60 gadiem un 1999.gada beigās – no 60 gadiem uz 62 gadiem, kā arī zemā nodarbinātības līmeņa dēļ pirmspensijas vecumā (vecumā no 50 līdz 54 gadiem nodarbinātas ir 68,6% sieviešu, no 55 līdz 59 gadiem – tikai

37,9% sieviešu³) daudzas sievietes, kas nav iesaistītas darba attiecībās, izmanto iespēju priekšlaicīgi pensionēties un saņemt kaut minimālus ienākumus. 1998. gadā no visām sievietēm, kas pensionējās, 80% bija priekšlaicīgi pensionējušās.

Rēķinoties ar ekonomiskajām grūtībām, Saeima ir veikusi vairākas izmaiņas pensiju likumā, ierobežojot cilvēku skaitu, kas varētu pretendēt uz valsts pensijām. Zināms, ka vīrieši pensionējas vēlāk, bet sievietes pensionējas agrāk, nekā likumā paredzēts, un tas rada situāciju, kad pensijas vecuma palielināšana līdz 62 gadiem daudz biežāk pazemina sieviešu dzīves līmeni. No 2000.gada 1.janvāra nav tiesīgas pensionēties sievietes, kas ir jaunākas par 57 gadiem, bet tās, kas ir 57 gadus vecas, var priekšlaicīgi aiziet pensijā tikai tad, ja apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 30 gadiem.

Tādējādi vēl viena sieviešu sociālā grupa, kas ir īpaši pakļauta nabadzības riskam, ir sievietes pirmspensijas vecumā, proti, no 50 gadu vecuma, kurām ir zems nodarbinātības līmenis un ir grūtības atrast darbu, un vienlaicīgi nav tiesību priekšlaicīgi pensionēties līdz 57 gadu vecumam (šis vecums ar katra nākošā gada janvāri tiek palielināts par 6 mēnešiem).

Redzams, ka ekonomisko grūtību laikā valsts bieži vien ietaupa līdzekļus uz sociālo izdevumu rēķina, un tas, pirmām kārtām, atstāj negatīvu iespaidu uz sievietēm, kam visbiežāk ir nepieciešama sociālā palīdzība.

Ir nepieciešams pārvērtēt atsevišķu sociālo grupu, piemēram, jauno māmiņu statusu sociālās politikas veidošanā. Šī grupa ir īpaši nabadzīga, jo tai paredzētie sociālie pabalsti ir mazāki par minimālo darba algu un tie nespēj novērst dzīves līmeņa strauju krišanos. Tāpēc ģimeņu, kurās ir bērni, materiāla atbalstīšana ir uzskatāma par sociālās politikas prioritāti.

¹ LR Centrālā statistikas komiteja "Ziņojums par mājāsaimniecību budžeta pētījuma rezultātiem". Rīga, 1999.

² Datu avots. Valsts centrālās statistikas pārvalde. Publ. – LR Labklājības ministrija "1998. Sociālais ziņojums." Rīga, 1999.

³ Avots. LR Centrālā statistikas pārvaldes 1998. gada novembrī veiktā darbaspēka izlasveida apsekojuma dati.

Pētījums par darba devēju un darbinieku informētību par darba tiesiskajām attiecībām

Izpildītājs: Sabiedriskās domas izpētes centrs

“Sociāli korelatīvo datu sistēmas”

(SKDS, direktors ARNIS KAKTIŅŠ)

Adrese: Baznīcas iela 32, Rīga, LV1010,

Tālr. 7 312876; fakss: 7 312874;

E-pasts: skds@mail.bkc.lv

Pētījuma veicēja raksturojums

Sabiedriskās domas izpētes centrs SKDS ir dibināts 1996.gadā un pārsvarā veic sociāli politiskos pētījumus par partiju popularitātes reitingiem; politiskā, ekonomiskā stāvokļa vērtējumu un sociālu problēmu analīzi; valsts varas un nevalstisko institūciju vērtējumiem, sabiedrībā aktuālu problēmu vērtējumiem.

SKDS strādā 14 profesionāli darbinieki, kuriem ir pētnieciska darba pieredze. Atsevišķu problēmu izpētei uz līguma pamata regulāri tiek piesaistīti eksperti no akadēmiskām institūcijām.

Informācijas iegūšanai tiek izmantotas gan kvantitatīvās (tiešās intervijas, telefonintervijas), gan kvalitatīvās (fokusgrupu diskusijas, ekspertaptaujas, padziļinātās intervijas) metodes.

SKDS ir stabils klientu loks – gan Latvijas, gan starptautiskas institūcijas. SKDS pētījumu rezultāti regulāri tiek atspoguļoti dažādos masu informācijas līdzekļos.

Problēmas definējums un iss problēmsituācijas apraksts

Latvijā darba tiesiskās attiecības regulē 1972.gadā pieņemtais Darba likumu kodekss. Kopš 1990.gada Darba likumu kodeksā izdarīti būtiski grozījumi un labojumi, tomēr Kodekss tikai daļēji atbilst pašreizējiem tirgus ekonomikas apstākļiem un

prasībām un pilnā mērā nenodrošina darba tiesību regulēšanas atbilstību starptautisko tiesību normām darba likumdošanā.

Prakse liecina, ka bieži vien gan darbinieki, gan darba devēji nepārzina savas tiesības un pienākumus darba tiesisko attiecību jomā. Tā rezultātā rodas nesaskaņas abu pušu starpā, kur darbinieks parasti ir sociāli neaizsargātākā puse. Šādas situācijas rodas galvenokārt tādēļ, ka kāda no pusēm (vai abas) pietiekami labi nepārzina Darba likumu kodeksa normas attiecībā uz darba līguma noslēgšanu un tajā iekļaujamo saturu vai arī ļaunprātīgi izmanto otras puses nezināšanu šajā jomā.

Pētījuma mērķa definējums

Projekta mērķis ir izvērtēt darbinieku un darba devēju informētības līmeni par darba tiesisko attiecību regulējumu, kā arī par darbinieku un darba devēju tiesībām un pienākumiem.

Pētījuma galvenie uzdevumi:

1. Noskaidrot, vai darba devēji un ņēmēji vispār ir informēti par darba tiesisko attiecību regulējuma pastāvēšanu, vai ir atsevišķi jautājumi, kas darba devējiem un ņēmējiem nav skaidri un par kuriem viņiem nepieciešami papildu skaidrojumi.
2. Gūt ieskatu par darba devēju un darbinieku vispārējo informētības līmeni, kā arī informētības līmeni atsevišķās darbinieku un devēju grupās attiecībā uz darba tiesisko attiecību regulējumu.
3. Noskaidrot, cik lielā mērā darba devēji un ņēmēji ir informēti par iespējam likumīgā kārtībā atrisināt radušās konfliktsituācijas saistībā ar darba tiesiskajām attiecībām.

Pētījuma veikšanas metodoloģijas un metodikas apraksts

Pētījumā izmantota Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes statistiskā informācija – 1999.gada novembrī veiktā darbaspēka apsekojuma dati. Ar kādu darba tiesisko attiecību aspektu ikdienā saskaras 35,7 tūkstoši darba devēju un 838,5 tūkstoši darbinieku.

Pētījuma analīzes pamatā ir divas aptaujas: darba devēju aptauja (aptaujāti 1039 darba devēji) un darbinieku aptauja (aptaujāti 1066 darbinieki). Pētījumā izmantota stratificētā nejaušā izlase.

Pētījuma rezultātu apraksts un secinājumi

Pētījums apstiprina, ka ne visi darba devēji un darbinieki ir vienlīdz labi informēti par darba tiesiskajām attiecībām.

Atsevišķi tiek sniegti darba devēju un darbinieku aptaujas rezultāti un secinājumi.

Darba devēju aptaujas rezultātu apraksts un secinājumi

Darba devēju informētības līmenis dažādos darba likumdošanas jautājumos ir diezgan atšķirīgs.

1. Ir vairākas pazīmes, pēc kurām definējamas atšķirīgas grupas darba devēju *informētības līmenī darba tiesisko attiecību jautājumos*: nozare, kurā darbojas uzņēmums; uzņēmuma lielums; arodorganizācijas pastāvēšana uzņēmumā un arodbiedrības aktivitāte nozarē; darba devēja piederība darba devēju organizācijai. Lielākie darba devēji ir apvienojušies Darba devēju asociācijā un/vai Darba devēju Konfederācijā (13,2%), tomēr lielākā daļa Darba devēju nav nevienas Darba devēju apvienības biedri (78,6%).

Kopumā dati liecina, ka mazo uzņēmumu vadītāji ir sliktāk informēti par darba devēja un darbinieka darba tiesisko attiecību regulāciju.

Vislabāk informēti par darba tiesiskajām attiecībām

ir darba devēji izglītības nozarē, finansu un banku nozarē, rūpniecībā, būvniecībā un valsts un pašvaldības iestāžu vadītāji.

2. Darba tiesisko attiecību pamats ir darba līgums, kas ir uzskatāms par obligātu nosacījumu darba devēja un darba ņēmēja darba attiecību uzsākšanai un regulācijai.

Lielākā daļa darba devēju (74,8%) uzskata, ka darba līgums ir nepieciešama darba attiecību forma. Tomēr 18% darba devēju uzskata, ka darba līgums ir vēlams, tomēr nav nepieciešams, lai pieņemtu darbā un nodarbinātu darbinieku savā uzņēmumā.

3. Lielākā daļa darba devēju nav pilnībā informēti par darba koplīguma būtību. 44,3% aptaujāto darba devēju pilnībā zināja, kas ir darba koplīgums, 28,5% darba devēju ir daļēji informēti, bet 27,2% darba devēju nezina, kas ir darba koplīgums. Pastāv tieša korelācija starp uzņēmuma lielumu un darba devēju labāku informētību koplīguma jautājumos: jo lielāks uzņēmums un darba devējam ir pakļauts lielāks skaits strādājošo, jo precīzāk viņš pārzina darba koplīgumu būtību. Lai gan kopumā vairāk nekā pusei aptaujāto darba devēju ir vairāk vai mazāk skaidrs priekšstats par darba koplīguma būtību, tikai 17,1% darba devēju ir noslēguši koplīgumu ar uzņēmuma darbiniekiem. (7.grafiks 25.lpp.). Visbiežāk darba koplīgumi ir tikuši noslēgti izglītības iestādēs, finansu un banku pakalpojumu nozarē, kā arī transporta nozarē. Lielākajā daļā gadījumu darba koplīgumu noslēgšanas iniciatori ir bijuši paši darba devēji (68,5% no noslēgtajiem koplīgumiem).

4. Svarīga ir jautājumu grupa par darba devēju *informētību par garantijām, kādas pienākas darbiniekam tajā gadījumā, kad darba attiecības tiek pārtrauktas pēc darbinieka vēlēšanās; un gadījumos, kad darba attiecības tiek pārtrauktas pēc darba devēja iniciatīvas.*

Kopumā lielākā daļa darba devēju (84,7%) uzskata, ka ir labi informēti par tām *sociālajām garantijām,*

kas pienākas darbiniekam, pārtraucot darba attiecības pēc darbinieka iniciatīvas. Tomēr atlikusi daļa neinformētu darba devēju uzskatāma par kvantitatīvi nozīmīgu rādītāju: vidēji katrs sestais darba devējs ir nepietiekoši informēts par tām sociālajām garantijām, kuras pienākas darbiniekam, ja viņš nolēmis pārtraukt darba attiecības ar savu darba devēju.

Salīdzinājums par dažāda lieluma uzņēmumu darba devēju informētību liecina, ka mazo uzņēmumu vadītāji biežāk (16%) nekā lielo uzņēmumu vadītāji (7%) ir nepietiekoši informēti par tām sociālajām garantijām, kas pienākas darbiniekam, pēc viņa iniciatīvas pārtraucot darba attiecības. Līdzdalība darba devēju organizācijās ir viens no faktoriem, kas pozitīvi korelē ar informētības līmeni par sociālajām garantijām darbiniekiem.

5. Darba devēji vislabāk ir informēti par tādiem darba tiesisko attiecību jautājumiem kā ikgadējie atvaļinājumi, to piešķiršanas kārtība, ilgums, utt., darba līguma termiņš, darba laiks, darba līguma saturs.

Nedaudz zemāks ir informētības līmenis darba aizsardzības jautājumos – garantijas darbiniekiem, viņus pieņemot darbā un samaksa par papildu darbu.

Savukārt viszemākais informētības līmenis ir tādos jautājumos kā jauniešu darbs, atvieglājumi darbiniekiem, kas savieno darbu ar mācībām, sieviešu darbs, samaksa par naktsdarbu, naktsdarba ierobežojumi atsevišķām darbinieku kategorijām, virsstundu darba ierobežojumi, maksimālais likumā pieļaujamais virsstundu skaits, informētība par darba koplīguma jautājumiem.

6. Dažādu nozaru un dažāda lieluma uzņēmumu vadītāji iegūst informāciju par darba tiesisko attiecību regulāciju dažādos veidos, tomēr dominējošie ir prese un citi masu mediji. Aptaujā noskaidrots, kādām konkrētām informācijas formām darba devēji dod priekšroku. Kopumā visbiežāk izteikts viedoklis, ka informāciju par

darba tiesisko attiecību regulāciju vēlētos saņemt: speciālās brošūrās, pa speciālu informatīvu tālruni, iepazīstoties ar likumdošanas aktiem, kursos, semināros, preses izdevumos, no speciālista darba vietā, internetā.

Mazāka, taču statistiski nozīmīga loma informācijas iegūšanā ierādīta dažādām organizācijām, kā Valsts Darba inspekcija un Darba devēju organizācijas.

7. Darba devēji nenorāda uz tiešu darbinieku diskrimināciju. Viszemākā potenciālā diskriminācija attiecināma uz respondentu tautību, tad seko respondentu ģimenes stāvoklis, dzimums. Savukārt dati par kritērijiem darbinieku atlasei pēc vecuma un veselības stāvokļa (invaliditātes) liecina par vidēja līmeņa diskrimināciju.

Nepieciešami vienādu iespēju nodrošināšanas politikas pasākumi, kuriem vajadzētu ietvert jautājumus, kas saistīti ar invalīdu integrēšanu darba tirgū.

8 Uzņēmumu vadītāju un darbinieku savstarpēju interešu pielāgošanas veicināšanai nepieciešams izstrādāt *elastīgu koplīgumu sistēmu*, vienojoties darba devējiem un arodbiedrībām.

9. Lielāka loma ierādāma Nacionālās trīspusējās sadarbības padomes darba aktivitātēm.

10. Vairāk nekā divas trešdaļas darba devēju (68,5%) ir atbildējuši, ka viņu uzņēmumā darbinieku tiesības tiek ievērotas pilnībā, vēl 29,3% atzīmējuši, ka uzņēmumā daļēji tiek ievērotas darbinieku tiesības. Ļoti neliels ir to uzņēmēju skaits, kuri teikuši, ka darbinieku tiesības netiek ievērotas.

11. Par to, ka nepastāv *domstarpības starp darba devēju un darbinieku*, varēja informēt tikai neliela daļa uzņēmēju – vidēji katrs divpadsmitais jeb nepilni 8% darba devēju.

Darba devēju atbilžu analīze liecina, ka visizplatītākais domstarpību risināšanas veids ir

individuālas pārrunas ar darbinieku, kuras tiek izmantotas deviņos no desmit domstarpību gadījumiem, pie tam šī prakse tiek biežāk praktizēta lielākos uzņēmumos nekā mazajos; lielajos uzņēmumos domstarpības salīdzinoši biežāk tiek risinātas ar arodbiedrības palīdzību. Nevienam uzņēmumu tipam nav sevišķi izplatīta prakse risināt domstarpības ar darba ņēmējiem ar darba strīdu komisiju vai tiesu palīdzību, tomēr šī prakse ir plašāk izplatīta lielajos uzņēmumos.

Darbinieku aptaujas datu apraksts un secinājumi

1. Darba līgums darbiniekiem ir ļoti svarīgs no darbinieku sociālo garantiju saņemšanas viedokļa – ja darbiniekam nav darba līguma, tas nozīmē, ka par viņu netiek maksāts sociālais nodoklis, kā rezultātā darbinieks var nokļūt sociāli neaizsargātā situācijā darba zaudēšanas, darbā gūtas traumas, saslimšanas, arodslimības vai pensijas sasniegšanas gadījumā. Šajos gadījumos darbinieks ir beztiesisks, jo darba devēja un darbinieka attiecībām nevar tikt piemērota darba likumdošana. Lielākā daļa darbinieku uzskata, ka *darba līgums ir nepieciešama darba attiecību forma (77,8%)*. 14,2% darbinieku uzskata, ka darba līgums ir vēlams, tomēr nav nepieciešams, lai iestātos darbā. Salīdzinoši liela aptaujāto darbinieku daļa (7,2%) uzskata, ka rakstiskam darba līgumam ir tikai formāla nozīme, un domā, ka pietiek ar mutisku vienošanos. Viena lieta ir darbinieka viedoklis par darba līguma nepieciešamību, un cik bieži darba līgums tiek noslēgts.

Lai gan darba likumā teikts, ka, stājoties darbā, jābūt noslēgtam darba līgumam, 23,3% darbinieku ir tikai mutiska vienošanās ar darba devēju. Analīzē noskaidrota korelācija starp piederību arodbiedrībai un darba līgumu noslēgšanas biežumu: darba līguma nav tikai 5,9% darbinieku, kas ir arodbiedrības biedri, un līguma nav 27% darbinieku, kuri nav arodbiedrības biedri. Vislielākā

rakstiski noslēgto darba līgumu proporcija ir valsts un pašvaldību uzņēmumos (97,1%), rūpniecībā (89,7%), finansu un banku nozarē (84,4%), izglītībā (86,2%). Pastāv būtiskas atšķirības noslēgto rakstisko darba līgumu proporcijā atkarībā no atalgojuma: jo zemāks atalgojums, jo biežāk rakstisks līgums netiek noslēgts – darbiniekiem ar minimālo algu darba līgums ir tikai apmēram 2/3 gadījumu. Savukārt darbiniekiem ar atalgojumu virs Ls 151 darba līgums ir 81% gadījumu. Visneizdevīgākajā situācijā ir jaunieši no 15 līdz 18 gadiem – viņiem 75% gadījumos ar darba devēju ir noslēgta mutiska vienošanās. (8.grafiks 26. lpp.). Vīrieši divas reizes biežāk nekā sievietes savu līguma eksemplāru ir nozaudējuši; biežāk uzskata, ka tā ir lieka formalitāte un tāpēc nezina, kur ir līgums; bet ceturtdaļa respondentu vīriešu domā, ka nav savu līguma eksemplāru saņēmuši.

2. Tikai nepilna piektdaļa darbinieku (24,8%) zina, kas ir darba koplīgums, vēl 26,5% darbinieku ir daļēji informēti, bet puse darbinieku nezina, kas ir darba koplīgums. Visbiežāk par koplīgumu neko nezina nepilngadīgie jaunieši: tikai 2% no šīs grupas ir informēti par darba koplīguma būtību, vēl 12% ir daļēji informēti, bet 85% – nav informēti par darba koplīgumu. Darbinieki ar zemu izglītības līmeni reti ir informēti par darba koplīgumiem – vidēji trīs reizes retāk nekā darbinieki ar augstāko izglītību.

Lai gan daļai aptaujāto darbinieku ir vairāk vai mazāk skaidrs priekšstats par darba koplīguma būtību, tikai 16% darbinieku zina, ka viņu uzņēmumā ir noslēgts darba koplīgums ar darba devējiem. Gandrīz trešā daļa darbinieku nezina, vai viņu uzņēmumā ir darba koplīgums, kas liecina par zināmu atsvešinātību un izolētību darbā, bet vairāk kā puse darbinieku atbildējuši, ka viņu uzņēmumā koplīgums nav noslēgts.

3. Kopumā 79% darbinieku uzskata, ka uzņēmumā notiek *darbinieku informēšana par darba tiesisko attiecību regulējumu, darba devēja un darbinieku*

tiesībām un pienākumiem, bet 21% darbinieku uzskata, ka tas nenotiek.

Salīdzinot dažāda vecuma darbinieku informētību, redzams, ka nepilngadīgie darbinieki kopumā ir mazāk informēti par darba tiesiskajiem aspektiem, 59% jauniešu tiek informēti par darba tiesiskajiem aspektiem tad, kad viņi stājas darbā. Salīdzinoši neliels jauniešu skaits atbildējuši, ka var iegūt nepieciešamo informāciju, to pieprasot darba vietā – 15%.

4. Kopumā tikai 14% darbinieku ir labi informēti par sociālajām garantijām, kas viņiem pienāktos darba attiecību pārtraukšanas gadījumā, vēl trešā daļa darbinieku uzskata, ka ir diezgan labi informēti. Tomēr puse neinformētu darbinieku uzskatāma par kvantitatīvi nozīmīgu rādītāju, jo tas nozīmē, ka vidēji katrs otrais darbinieks ir nepietiekoši informēts par tām sociālajām garantijām, kuras viņam pienākas, ja izlemts pārtraukt darba attiecības.

Visaugstākais informētības līmenis ir finansu un banku pakalpojumu nozarē strādājošajiem (65%), izglītības nozarē strādājošajiem, sabiedriskajās organizācijās, sociālajā sfērā strādājošajiem. Visliktāk informēti ir strādājošie lauksaimniecībā, mežsaimniecībā, mežrūpniecībā un kokapstrādē, kur informētības līmenis ir tikai 32%. Tradicionāli atkārtojas korelācija starp darbinieku zemo izglītības līmeni un sliktu informētību, kā arī nepilngadīgo darbinieku zems informētības līmenis.

5. Visbiežāk izmantotie informācijas avoti par darba tiesisko attiecību jautājumiem, darba devēja un darbinieka tiesībām un pienākumiem ir: televīzija – 46,2% darbinieku; neformālie kanāli (radi, draugi, paziņas) – 34,1%; prese, (kā piemēram "Diena", "Neatkarīgā rīta avīze", "Čas", "Vesti"); radio – 31,7%.

6. Tikai nedaudz vairāk par pusi no visiem darbiniekiem zina, ka par viņiem noteikti tiek

maksāts sociālais nodoklis (10.grafiks 27. lpp.), 21% ar zināmu varbūtību varēja atbildēt apstiprinoši, bet 9,3% droši zina, ka sociālais nodoklis netiek maksāts, līdz ar to viņi nevarēs saņemt sociālās garantijas atļaušanas, slimības, darba zaudēšanas un citos gadījumos. Salīdzinot ar pārējām vecuma grupām, par nepilngadīgajiem darbiniekiem sociālais nodoklis tiek maksāts samērā reti (17%) vai arī jaunieši netiek par to pietiekoši skaidri informēti. Analizējot informāciju par sociālā nodokļa nomaksu pēc darbinieku izglītības līmeņa, noskaidrots, ka respondenti ar pamata izglītību ir četras reizes retāk informēti par sociālā nodokļa nomaksu nekā respondenti ar augstāko izglītību, bet respondenti ar izglītības līmeni, kas zemāks par pamata izglītību, to vispār nezina. Interesanti dati iegūti ne tikai par informētību sociālā nodokļa nomaksas jautājumā, bet arī darbinieku attieksmē pret sociālā nodokļa nomaksas nozīmīgumu.

72,1% aptaujāto darbinieku uzskata, ka sociālā nodokļa nomaksa ir svarīga, 21,8% domā, ka tas nav sevišķi svarīgi, bet 6,1% – ka nesvarīgi.

7. Trešā daļa darbinieku nav personīgi saskārušies ar darba tiesību pārkāpumiem savā darba vietā.

Visplašāk izplatītais pārkāpums ir algas nemaksāšana vai algas aizkavēšana. Šī problēma skārusi gandrīz trešo daļu darbinieku. Darba samaksas problēmas citi aspekti (netiek pilnībā samaksāts par darbu – virsstundām, naktsdarbu, darbu brīvdienās, utt.) skārusi gandrīz ceturto daļu darbinieku. Cita svarīga problēma ir nenomaksātie nodokļi, ko atzīmējuši katrs piektais aptaujātais.

Cits darba tiesību pārkāpums, kurus min darbinieki, ir "darba devējs liek veikt darbu, kas nav bijis paredzēts darba līgumā" (17,2%). Retāk tiek minēti kaitīgi darba apstākļi, nepamatotas atļaušanas, bet visretāk minēta diskriminācija (gan vecuma, gan dzimuma, gan etniskā).

8. Galvenie secinājumi, kas specifiski darbinieku aptaujai.

1) Vispārējais informētības līmenis par darba

tiesisko attiecību regulējumu ir samērā zems (11.grafiks 27. lpp.).

2) Darbinieki ar zemu izglītības līmeni uzskatāmi par visnezinošākajiem darba tiesisko attiecību jautājumos, šai darbinieku grupai visretāk ir noslēgts darba līgums (9.grafiks 26. lpp.), un šī grupa ir vismazāk tiesiski aizsargātā.

3) Nepilngadīgie darbinieki ir otra riska grupa darba tirgū sakarā ar jauniešu neinformētību par darba tiesiskajiem jautājumiem, īpaši jautājumos

par virsstundu darbu, tā samaksu; nakts darbu, sociālā nodokļa nomaksu un darba koplīgumu.

4) Darbiniekiem un potenciālajiem darbiniekiem ir nepieciešama informēšana un izglītošana darba likumdošanas jautājumos atkarībā no darbinieku izglītības līmeņa. Tā kā vismazāk informēti par darba tiesiskajām attiecībām ir nepilngadīgie darbinieki, nepieciešama pamatizglītības pakāpes skolēnu mācību programmā ietvert īsu kursu par darba tiesisko attiecību jautājumiem.

Neregistrēto laulību ģimeņu, kurās ir bērni, skaita pieauguma cēloņi un sekas

Izpildītājs: Rīgas Stradiņa Universitāte,
Eiropas Integrācijas institūta Socioloģijas katedra
Rektors: Dr.habil.med. JĀNIS VĒTRA
Projekta vadītājas:
Dr.soc. RITMA RUNGULE, doktorande TAŅA LĀCE

Īss pētījuma veicēja raksturojums

Eiropas Integrācijas institūts darbojas kā viena no RSU/LMA fakultātēm, kas sagatavo studentus astoņās sociālo zinātņu studiju programmās. Socioloģijas katedra ir viena no četrām EII katedrām, kas sagatavo studentus programmās "Socioloģija", "Socioloģija un menedžments" un "Socioloģija un sociālā psiholoģija". Viens no galvenajiem studiju organizēšanas principiem ir mācību procesa saistība ar reālu sociālās dzīves izpēti un analīzi. Pēc socioloģijas pamatu un pētniecisko metožu apguves studenti tiek iesaistīti katedras pētnieciskajos darbos un rosināti patstāvīgi veikt pētījumus pēc dažādu uzņēmumu un organizāciju pasūtījuma. Pētniecisko darbu vada pieredzējuši pasniedzēji, studenti veic intervijas, datu primāro apstrādi, tas jau studiju laikā attīsta sociologa darba iemaņas.

Pētniecības projekti tiek izvēlēti atbilstoši Socioloģijas katedras pasniedzēju un doktorandu zinātniskajām interesēm un specializācijai, kā arī izvērtējot studentu iespējas piedalīties pētījuma procesā.

Problēmas definējums

Latvijā šī tēma ir aktuāla, jo ir ievērojami pieaudzis to cilvēku skaits, kas dzīvo faktiskās laulāto attiecībās, tās neregistrējot likumā noteiktā

kārtībā. Līdz ar to šīs attiecības nepakļaujas ne uzskaitēi, ne kontrolei. Latvijā nav arī vienota apzīmējuma ģimenēm, kas nav veidojušās uz laulības pamata. Atšķirīgi par šīm partnerattiecībām runā juristi, demogrāfi, sociologi un cilvēki savās ikdienas sarunās. Problēmas rodas tad, ja grib šos diskursus apvienot, veidojot daudz maz vienotu likumdošanas, sociālo zinātņu un ikdienas cilvēku skatījumu un vārdu krājumu laulību un ģimenes jomas raksturošanai.

Demogrāfiskā statistika Latvijā liecina par izmaiņām, kas deviņdesmito gadu laikā notiek Latvijas iedzīvotāju demogrāfiskajā uzvedībā: strauji samazinājušies dzimstības, laulību noslēgšanas un šķiršanas rādītāji. Vienīgais ģimenes statistikas rādītājs, kas pēdējās desmitgades laikā nav būtiski samazinājies, bet tieši otrādi – pakāpeniski palielinās, ir laulībā nesastāvošām sievietēm piedzimušo bērnu skaits. Spriežot pēc statistikas datiem, Latvijā laulībā nesastāvošām sievietēm jeb, lietojot Civillikuma terminoloģiju, ārīlaulībā ik gadus piedzimst ap 6 līdz 6,5 tūkstoši bērnu. Pēdējo gadu laikā šis daudzums pakāpeniski un lēni palielinās, taču, ievērojami samazinoties kopējam jaundzimušo skaitam, ārīlaulībā dzimušo bērnu īpatsvars kopējā jaundzimušo skaitā ir ievērojami pieaudzis. Piemēram, 1990.gadā Latvijā laulībā nesastāvošām sievietēm piedzima 6401 bērns, kas bija 17% no kopējā dzimušo skaita, 1997.gadā – 6553, kas bija jau 35% no kopējā dzimušo skaita.

Projekta mērķu definējums

Neregistrētas kopdzīves ģimenes Latvijā ir maz pētītas, tāpēc mērķa sasniegšanai tika izvirzīti

vairāki uzdevumi:

1. Noskaidrot neregistrētas kopdzīves attiecību izplatību un sabiedrības attieksmi pret tām.
2. Noskaidrot motīvus, kāpēc partneri savas attiecības neregistrē, neregistrētas kopdzīves pozitīvās un negatīvās puses.
3. Noskaidrot, kā neregistrētas kopdzīves ģimenēs tiek risināti bērnu apgādes, aprūpes un audzināšanas jautājumi.

Par galveno izpētes problēmu tika izvirzīts bērnu apgādes un audzināšanas jautājumu risinājums neregistrētas kopdzīves ģimenēs.

Pētījumā izmantoto metožu apraksts

Lai konstatētu neregistrētas kopdzīves ģimeņu izplatību un sabiedrības attieksmi pret tām, tika izmantota jau veikto pētījumu datu sekundāra analīze. Galvenokārt tika analizēti statistikas dati, LU Demogrāfijas centra publicētā pētījuma dati, Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta un Latvijas Sociālo pētījumu centra pētījumu datu masīvi.

Jaunu datu ieguve notika, balstoties uz kvalitatīva pētījuma metodoloģiju. Pētījuma objekts – ģimenes ar bērniem, kurās vecāki nav precējušies. Potenciālie respondenti tika meklēti pēc divām pazīmēm:

- 1) vecāki (partneri) nav precējušies;
- 2) ģimene, kurā ir viens vai vairāki bērni, neatkarīgi no bērnu izcelsmes (partneru kopējie un bērni no iepriekšējām attiecībām).

Galvenā pētījuma organizācijas problēma bija šādu ģimeņu atrašana. Sākumā tika plānots šīs ģimenes atrast ar Dzimtsarakstu nodaļu palīdzību, šo nodaļu darbinieki labprāt sniedza informāciju par noslēgto laulību un reģistrēto bērnu skaitu, kā arī izteica savu viedokli par laulību neregistrēšanas cēloņiem, taču atteicās sniegt ziņas par konkrētām ģimenēm. Arī ledzīvotāju reģistrs, atsaucoties uz Fizisko personu datu aizsardzības likumu, no palīdzības šādu ģimeņu atrašanā atteicās.

Izlase tika veidota pēc tā sauktā sniega pikas (snowball sample) principa – tika intervēti cilvēki par viņiem zināmajām neregistrētas kopdzīves ģimenēm, intervētajās ģimenēs tika jautāts par viņu draugiem vai paziņām, kas arī dzīvo šādās ģimenēs. Izlases veidošana tika daļēji koordinēta – tika sekots tam, lai netiktu intervētas vairāk par 3 – 5 viena tipa ģimenēm. Intervēšana tika pabeigta, kad intervijās sāka atkārtoties vieni un tie paši ģimeņu tipi un viena un tā pati informācija.

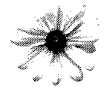
Pavisam tika veiktas 72 daļēji strukturētas dziļās intervijas neregistrētas kopdzīves ģimenēs. Bez ģimeņu intervijām tika veiktas arī ekspertintervijas ar pašvaldību vadītājiem, Dzimtsarakstu nodaļu un Sociālās palīdzības centru darbiniekiem.

Intervijas bija daļēji strukturētas, tās notika pēc vienotas shēmas. Ar respondentu piekrišanu intervijas tika ierakstītas magnetofonā, gadījumos, kad respondenti nepiekrita vai ierakstu nebija tehniski iespējams realizēt, intervētāji paši pierakstīja respondentu teikto. Par katru interviju tika veidots izvērstis intervijas kopsavilkums, kas sniedza atbildes uz izvirzītajiem jautājumiem.

Pētījuma rezultāti

Attieksme pret laulībām

Spriežot pēc pētījuma "Attieksme pret vīriešu un sieviešu lomām ģimenē un sabiedrībā" (FSI, 1996, n=1204) datiem, vairākums Latvijas iedzīvotāju neuzskata, ka tas ir slikti, ja vīrietis un sieviete pirms laulības stājas dzimumattiecībās: tā domā 67% vīriešu un 55% sieviešu, 70% no cilvēkiem vecumā līdz 35 gadu vecumam un 61% no cilvēkiem pēc 35 gadu vecuma. Šī ir vienīgā no aptaujā aplūkotajām laulības dzīves normām, pret kuru cilvēku attieksme ir visai liberāla. Daudz stingrāka un nosodošāka ir respondentu attieksme pret to, ja dzimumattiecībās pirms laulības stājas pusaudži pirms 16 gadu vecuma un ja laulāts cilvēks stājas dzimumattiecībās ar kādu citu, nevis savu vīru vai sievu.

Var uzskatīt, ka Latvijā par visiem pieņemamu normu kļuvis tas, ka pāris pirms laulībām kādu laiku padzīvo kopā, to atzīst 82% respondentu. Pārliecinātāki par to ir gados jaunāki cilvēki. Tāpat arī to, ka pāris dzīvo kopā vispār bez nodoma precēties, par normālu atzīst jaunāki cilvēki, biežāk vīrieši nekā sievietes.

Tikai ceturtdaļa (25%) no aptaujātajiem Latvijas iedzīvotājiem neuzskata to par normālu, ja pāris dzīvo kopā bez nodoma precēties. Sabiedrības nostāja jautājumā par precēšanās nepieciešamību kļūst stingrāka tad, ja tas skar bērnus.

Laulības nenoslēgšanas iemesli

Galvenie laulības nenoslēgšanas cēloņi:

- 1) Laulību atlikšana uz vēlāku laiku, kad būs atrisināti svarīgāki kopdzīves nodrošinājuma jautājumi, kad būs vairāk naudas, kad varēs sarīkot kāzas vai doties kopējā ceļojumā. Svarīgāk radīt dzīves materiālo un ekonomisko nodrošinājumu un tad nokārtot juridisko pusi.
- 2) Attiecību nestabilitāte – partneri paši netic savu attiecību nākotnei, tāpēc arī nestājas laulībā, bet vienkārši dzīvo kopā.
- 3) Sabiedrības negatīvā attieksme. Ja sabiedrība izturas naidīgi, noraidoši pret divu cilvēku attiecībām, tad šie cilvēki, saglabājot savas attiecības, atsakās no sabiedrībā pieņemtās attiecību formas – laulībām.
- 4) Partneris, kuram ir bērns, ir pateicīgs otram, ka tas pieņem viņa bērnu kā savējo, tāpēc neizvirza nekādas prasības un ļauj lietām iet savu gaitu.
- 5) Attiecības jāveido arī ar partnera bērnu(iem) un jāņem vērā tas, kā visi varēs kopā sadzīvot, tāpēc nepieciešams zināms pārbaudes un pieslīpēšanās laiks.
- 6) Kādam no partneriem nav šķirta iepriekšējā laulība. Reizēm, pirms lemt par esošo attiecību reģistrēšanu, jāsaņem, lai iepriekšējās attiecības likumīgi pārtrauktu. Faktiski notiek izvairīšanās no formalitāšu kārtēšanas, kas saistītas ar iepriekšējās

laulības izbeigšanu. Iepriekšējā laulība ir izirusi, bet šķiršanās nav oficiāli noformēta vai reģistrēta, kā sakām par laulībām. Šai gadījumā var teikt, ka neregistrēta laulības šķiršana ir cēlonis nākošo laulību nenoslēgšanai vai neregistrēšanai.

7) Iepriekšējās laulības negatīvā pieredze. Tas saistīts ar to, ka cilvēki vēlas, lai jaunās attiecības nebūtu tādas pašas kā iepriekšējās. Reizēm jaunās attiecības sākas uzreiz pēc iepriekšējo pārtraukšanas vai laikā, kad notiek šķiršanās process, tajā laikā jauno attiecību reģistrēšana tiek atlikta un tā arī paliek. Daļai cilvēku visvairāk negatīvo emociju radījis un rūgtas atmiņas atstājis pats šķiršanās process. Laulībā viņus atbaida nevis reģistrēšana, bet laulību izbeigšana, ko viņi nekādā gadījumā vairs otrreiz negribētu atkārtot.

8) Negatīva attieksme pret laulībām vispār, vēlēšanās "palikt brīvam" u.tml. Sievietes "brīvības motīvu" min mazāk nekā vīrieši, taču sarežģītākās kopdzīves attiecībās tas var būt svarīgi arī sievietei.

9) Partneriem pēc 40, kuru bērni no citām laulībām ir jau lieli, laulību nenoslēgšanas iemesli bieži ir tādi paši kā iepriekš jau minētie – negatīvā laulību šķiršanas pieredze vai joprojām pastāvošā iepriekšējā laulība. Taču liekas, ka, ja partneriem nav kopīgu bērnu, viņiem nav arī motīvu laulībai. Neregistrētās kopdzīves ģimenes atšķiras pēc tā, kurā cilvēka dzīves posmā tās izveidojušās, un arī pēc šo attiecību pastāvēšanas ilguma. Atkarībā no cilvēka dzīves posmiem varam runāt par neregistrētu kopdzīvi jaunībā, pusmūža gados un pēc pusmūža gadiem. Katrā no šiem vecuma posmiem ir savas kopdzīves īpatnības un atšķirīgi laulības nenoslēgšanas cēloņi.

Attieksme pret neregistrētas kopdzīves ģimenēm

Sabiedrība jeb citi cilvēki vairākumā gadījumu neregistrētas kopdzīves ģimenes neatšķir no reģistrētu laulību ģimenēm. Izturēšanās pret viena un otra veida ģimenēm nav atšķirīga. Cilvēki neregistrētas kopdzīves ģimeni pieņem kā parastu,

normālu ģimeni, nevis kā kaut ko ārpus normas vai likuma. Iebildumus vai pārmetumus par to, ka kopdzīves attiecības netiek registrētas kā laulība, parasti izsaka tuvākie ģimenes locekļi – vecāki, vecvecāki, kas rosina bērnus apprecēties, uzskatot, ka dzīvot kopā nelaulātiem nav labi.

Sabiedrības pretestība, iebildumi pret atsevišķu partneru kopdzīvi vairāk balstīti uz citiem argumentiem – vecuma neatbilstību, īpaši tad, ja sievietē ir ievērojami vecāka, vai atsevišķu etnisko grupu prasībām pēc endogāmijas, kas izpaužas kā negatīva attieksme pret kopdzīvi ar citas tautības pārstāvi. Arī šajos gadījumos radnieku un apkārtējo cilvēku reakcija vērsta uz vecuma vai tautības neatbilstību kaut kādiem pieņēmumiem, nevis pret to, ka kopdzīve netiek registrēta. Sabiedrības negatīvā reakcija šajos gadījumos arī veicina to, ka partneri nelaulājas, bet dzīvo kopā tāpat.

Bērna statuss ģimenē

Lielākajā daļā intervēto ģimeņu deviņdesmitajos gados dzimušajiem bērniem bija noteikta paternitāte, tas nozīmē, ka viņi registrēti ar abiem vecākiem – māti un tēvu. Paternitātes atzišana citiem cilvēkiem "ieraugāma" kļūst tādējādi, ka bērnam ir tēva uzvārds. Kopdzīves attiecību ģimenēs, kur bērnam ir noteikta paternitāte, parasti tēvam un bērnam ir viens uzvārds, bet mātei cits. Tas arī ir visbiežāk minētais arguments, atbildot uz jautājumu par kopdzīves negatīvajiem aspektiem un neērtībām, ko šāda kopdzīve varētu sagādāt. Daļā ģimeņu bērns bija registrēts tikai uz mātes vārda, tas nozīmē, ka viņam ir arī mātes uzvārds. Tas var būt saistīts ar to, ka bērna tēvs ir precējies un, baidoties no sabiedrības attieksmes, bērnu nevar atzīt par savu.

Kopdzīves ģimenēs var būt arī bērni no iepriekšējām laulībām vai iepriekšējām neregistrētām kopdzīves attiecībām. Ja bērns ir mazāks un attiecības ar īsto tēvu netiek uzturētas,

tad audzētāvs kļūst par vienīgo tēvu. Ja iepriekšējās attiecības bijušas laulība, tad vairākumā gadījumu bērni saņem alimentus un attiecības ar īsto tēvu netiek pārtrauktas pavisam. Attieksme pret audzēbērniem dažādās ģimenēs veidojas atšķirīgi. Ir ģimenes, kur netiek šķirots – paša vai audzēbērns, tomēr ir arī ģimenes, kur kopdzīves partneru attieksme pret bērniem veidojas pēc principa "tavi bērni un mani bērni".

Bērnu apgāde un audzināšana

Bērnu nodrošinājums kopdzīves ģimenēs galvenokārt ir atkarīgs no vecāku materiālā stāvokļa. Šai ziņā nav atšķirību no laulību ģimenēm – grūtāki materiālie apstākļi ir daudz bērnu un bezdarbnieku ģimenēm. Tomēr, kā atzina vairāki eksperti no Sociālās palīdzības centriem, abu vecāku ģimenēs neatkarīgi no formas (laulību vai kopdzīves) bērni ir labāk nodrošināti nekā ģimenēs, kur bērnu(s) apgādā tikai viens no vecākiem, parasti – māte.

Arī pēc vīra un sievas lomu dalījuma kopdzīves ģimenes maz atšķiras no laulības ģimenēm. Katrā ziņā pēc abu vecāku iesaistīšanās bērnu audzināšanā kopdzīves ģimenes vairāk līdzinās laulības ģimenēm, nekā nepilnām ģimenēm, kur bērnu(s) audzina tikai viens no vecākiem.

Kopdzīves ģimeņu pozitīvie aspekti

Var pieņemt, ka cilvēki, kas dzīvo kopdzīves ģimenēs, tās atzīst par labākām nekā laulību ģimenes. Tomēr, kā liecināja intervijas, cilvēki īpaši par šiem jautājumiem nebija domājuši un kopdzīves ģimene daudzos gadījumos bija nejaušu apstākļu sakritības nevis mērķtiecīgas izvēles rezultāts. Tika minēti vairāki šādu ģimeņu pozitīvie aspekti.

Pirmais – kopdzīve, kā zināms, pieslīpēšanās, pārbaudes laiks pirms laulības. Kopā dzīvojot, pāris pārliecinās par savu piemērotību viens otram. Ja pēc

šādas kopdzīves seko laulība, tad tā ir noturīgāka.

Otrais – attiecībām nav birokrātisku ierobežojumu, tikai kopdzīves partneri ir tie, kas izlemj par attiecību turpināšanu vai pārtraukšanu, sabiedrība un likums viņus šajā savu attiecību jomā ne kontrolē, ne ierobežo. Problēmas var rasties tad, ja kādam no partneriem nepieciešama sabiedrības vai likuma aizstāvība.

Trešais – konjunktūra, daži jauni cilvēki domā un tas pamatojas viņu personīgajā pieredzē, ka darba tirgū pieprasītāki ir neprecēti cilvēki. To, ka darba devēji nelabprāt ņem darbā sievietes ar maziem bērniem, parādījuši jau citi pētījumi (Nabadzīgo cilvēku viedokļi – nabadzības sociālais vērtējums Latvijā, Rīga 2000), taču vienā no intervijām tika uzsvērts, ka arī vīrietim ir labāk būt bez ģimenes.

Negatīvais kopdzīves ģimenēs

Pirmais – kopdzīves ģimenes attiecības ir trauslākas un vieglāk izjaucamas. Daļa cilvēku, galvenokārt sievietes, uzskata, ka laulības nenoslēgšana liecina par savstarpējas uzticēšanās trūkumu, ka partneri neatrod viens otru par pietiekoši piemērotiem, lai stātos laulībā.

Otrais – sievietes/mātes neaizsargātība. Sieviete, laižot pasaulē bērnu, laulībā jūtas drošāka, nekā tas ir kopdzīves attiecībās. Tā kā likums aizsargā vājāko, neaizsargātāko un laulībā tā ir sieviete, tad no laulības reģistrēšanas vairāk iegūst sievietes. Vīriešiem pašreiz plašumā ejošā attieksme pret civilstāvokļa aktu neregistrēšanu, kad precētie dzīvo kā neprecēti un neprecētie kā precēti, ir vairāk izdevīga nekā neizdevīga, jo viņiem vienlaicīgi var būt vismaz divas ģimenes – viena laulības un otra – ārļaulības, ar laulātu sievu un kopdzīves partneri, ar bērniem, kas dzimuši laulībā un ar ārļaulībā dzimušiem bērniem, kam noteikta paternitāte.

Trešais – īpašuma attiecību un citu ekonomisku attiecību kārtošana ir drošāka un sekmīgāka, ja tas notiek likumīgu attiecību, t.i., laulības ietvaros.

Secinājumi

1. Pētījums parādīja, ka bērnu apgādes un audzināšanas jautājumos nav lielu atšķirību starp laulību un kopdzīves ģimenēm. Bērni vairāk iegūst no tā, ja ģimenē ir abi vecāki, neatkarīgi no vecāku attiecību juridiskā noformējuma. Galvenais, kam būtu jāpievērš sabiedrības uzmanība, ir neatbilstība starp faktisko ģimenes veidošanos un šī procesa juridisko regulēšanu.

2. Latvijā ģimenes, kas pamatojas nevis uz laulību, bet partneru kopdzīvi un savstarpēju vienošanos, nav uzskatāmas par deviantu sociālu parādību, sabiedrība tās akceptē un kopdzīves attiecību partneri nav jutuši nekādu negatīvu līdzcilvēku attieksmi tikai tāpēc, ka dzīvo kopā nelaulājušies. Partneri, kas dzīvo kopā nelaulājušies, uzskata, ka tas ir pieņemami, ka tā dara daudzi.

3. Lai arī neviens no aptaujātajiem Dzimtsarakstu nodaļu darbiniekiem neatzina, ka atjaunotais Civillikums būtu novecojis, tomēr attiecībā uz neregistrētas kopdzīves ģimenēm likuma normas ļoti atšķiras no sabiedrības uzskatiem un sabiedrībā valdošajām normām. Izceļot laulību kā reģistrētas attiecības un ignorējot neregistrētas partnerattiecības, Civillikums it kā veido divas paralēlas pasaules – laulību un ārļaulību, kurās noris cilvēku ģimenes dzīve. Tas ir izdevīgāk vīriešiem nekā sievietēm, jo, kā liecina pētījums, daudziem vīriešiem ir it kā divas ģimenes – laulības ģimene, kas faktiski vairs nepastāv, bet juridiski nav šķirta, un kopdzīves ģimene, kas pastāv faktiski, bet nav noformēta juridiski.

4. Attiecībā uz bērniem, kas nav dzimuši laulībā, Civillikums neņem vērā to, ka bērni dzimst vīrieša un sievietes savienībā, ja šī savienība nav reģistrēta (vecāki nav laulājušies), tad tas ir sievietes ārļaulības bērns, kam paternitāte var tikt atzīta brīvprātīgi vai noteikta tiesas ceļā. Faktiski Civillikums nestiprina ģimeni, bet veicina cilvēku brīvu vairošanos ārpus ģimenes. No šī viedokļa skatoties, laulības kā vienīgā ģimenes pamata atzīšana, ir liekulīga.

5. Pēc skandināvu sociologu atzinuma, tik ilgi, kamēr neregistrētās kopdzīves ģimenes ir devianta

uzvedība, nav nepieciešamības mainīt valsts politiku attiecībā pret ģimeni. Bet, kad neregistrētā kopdzīve kļūst par sociālu institūtu, ir nepieciešams veikt izmaiņas politikā attiecībā uz šo ģimenes veidu. Kā atzīst Skandināvu zinātnieki, Dānija un

Zviedrija ir aizsteigušās citām valstīm priekšā uzvedībā un attieksmē pret neregistrētās kopdzīves ģimenēm, atzīstot to par sociālu institūtu. Arī Latvijā būtu jādomā par ģimenes dzīvi regulējošo likumu un faktisko dzīves norišu tuvināšanu.

Starpprofesionāļu komandas un starpinstitucionālās sadarbības modelis fiziskas vardarbības pret bērnu gadījumos

Izpildītājs:

Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola
"Attīstība"

Pētījuma zinātniskā vadītāja:

As. prof., Dr. paed. LIDIJA ŠIĻŅEVA

Pētījuma koordinatore: AIRITA BRENČA.

Pētījuma autori: ELITA RANCĀNE (Vidzemes
reģionā) un ZANE KUMSĀRE (Rīgas pilsētas
Latgales priekšpilsētā)

Īss pētījuma veicēja raksturojums

Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība" ir juridiskas personas dibināta mācību iestāde, kas ir dibināta 1991. gadā un kuras mērķis ir sniegt Latvijas Republikas iedzīvotājiem augstāko profesionālo un akadēmisko izglītību sociālajā darbā un sociālajā pedagoģijā, lai saglabātu un attīstītu valstī nepieciešamo intelektuālo potenciālu, kā arī veicinātu sociālo zinātņu attīstību.

1997. gada 3. jūlijā augstskolas profesionālo studiju programma un pati augstskola ir akreditēta – augstskolai ir tiesības izsniegt valsts atzītus diplomus. Laikā no 1993. līdz 1999. gadam skolu absolvēja un ieguva augstāko profesionāla sociālā darbinieka izglītību 251 students. "Attīstības" absolventi tiek pieprasīti sociālās palīdzības dienestos, pašvaldībās, izglītības iestādēs, brīvprātīgo organizācijās, ģimenes krīzes centros, rehabilitācijas un veselības aprūpes institūcijās u.tml.

Kopš 1995. gada augstskola regulāri izdod zinātniski metodisko rakstu krājumu "Dzīves jautājumi" par sociālā darba un sociālās pedagoģijas teorijas un prakses jautājumiem, tādējādi veicinot sociālā darba attīstību Latvijā. Augstskolas sociālo pētījumu un stratēģiskās projektēšanas centrs ir sagatavojis sociālā darba terminoloģijas vārdnīcu. Centrs veic arī

lietišķus pētījumus par dažādām augstskolai un Latvijai nozīmīgām sociālām problēmām.

1995. gadā "Attīstība" kļuva par Starpaugstskolu konsorcijs par starptautisko sociālo attīstību locekle, kopš 1998. gada maija augstskolas rektore asoc. prof., dr. paed. L. Šiļņeva ir ievēlēta Eiropas Padomes Sociālās politikas rīcības komitejas darba grupā. Viens no šīs komitejas uzdevumiem ir veicināt sociālā darba izglītību un nostiprināt sociālā darbinieka statusu Eiropas valstīs.

Augstskolas sadarbības partneri ir augstskolas Dānijā, Šveicē, Vācijā, Somijā, Lielbritānijā, ASV, Izraēlā, Austrālijā, Nīderlandē, Baltijas valstīs.

Īss problēmsituācijas apraksts un problēmas definējums

Cilvēka pamattiesības un pamatbrīvības nav īstenojamas bez sociālo tiesību sekmēšanas un aizsardzības. Īpaši tas attiecas uz bērniem, kas ir mūsu sabiedrības visneaizsargātākā daļa. Tas rada nepieciešamību izstrādāt speciālas programmas bērnu sociālās aizsardzības un bērnu tiesību ievērošanas jomā un valdībām noteikt speciālas prioritātes šajos jautājumos. Lai gan Latvija ir pievienojusies starptautiskajām bērnu tiesības aizsargājošām deklarācijām un konvencijām, kurās bērnu izdzīvošanai un attīstībai jābūt prioritārai, maksimāli ievērojot bērnu intereses, un mūsu valstī ir pieņemti dažādi normatīvie akti, pastāv dažādas bērnu tiesību aizsardzības institūcijas un sabiedriskas organizācijas, ir pētīti vardarbības cēloņi un iespējamās sekas, tomēr joprojām ir bērni, kas tiek pakļauti fiziskai vardarbībai.

Problēma:

1) nepastāv koordinācijas sistēma starp institūcijām (NVO, policiju, bērnu tiesību aizsardzības centriem,

bāriņtiesām/pagasttiesām, sociālās palīdzības dienestiem, medicīnas iestādēm, izglītības iestādēm) attiecībā uz fiziskās vardarbības pret bērnu gadījumu risināšanu;

2) nav izstrādāts efektīvs starpprofesionālu komandas palīdzības modelis fiziskā vardarbībā cietušo bērnu ģimenēm, kaut arī vardarbībā cietušo skaits palielinās.

Pētījuma mērķa definējums

Pētījuma mērķis – starpprofesionālu komandas un starpinstitucionālās sadarbības modeļa fiziskas vardarbības pret bērnu gadījumos projektēšana Vidzemes reģionā.

Pētījuma īstermiņa mērķis – esošās situācijas apzināšana Latvijā: fiziskā vardarbībā cietušo bērnu ģimeņu sociālās problemātikas izpēte, sociālo gadījumu analīze, institūciju datu bāzes analīze, speciālistu viedokļa apkopošana par starpinstitucionālās sadarbības iespējām un institūciju sniegto sociālo pakalpojumu vardarbībā cietušajiem bērniem analīze.

Izvēlētie problēmas risinājumi

Pētījuma problēmas risināšanai tika izvēlētas:

- 1) institūcijas, kuras sniedz pakalpojumus fiziskā vardarbībā cietušajiem bērniem Vidzemes reģionā un Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētā. Tika aptaujāti 54 institūciju speciālisti Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētā un 404 speciālisti septiņos Vidzemes reģiona rajonos;
- 2) teritorijā dzīvojošo fiziskā vardarbībā cietušo bērnu ģimenes. Rezultātā iegūts pakalpojumu sniedzēju un saņēmēju vērtējums.

Pētījumā izmantotās metodes

- 1) teorētiskās literatūras izpēte un analīze;
- 2) statistisko datu analīze;
- 3) speciālistu anketēšana;

4) dokumentu analīze;

5) vardarbībā cietušo bērnu ģimeņu intervijas;

6) modelēšana.

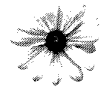
Pētījumu rezultāti un galvenie secinājumi

1. Veicot sniegto pakalpojumu analīzi vardarbībā cietušajiem bērniem un to ģimenēm, secinām:

- Ir nepietiekami attīstīts sociālo pakalpojumu tīkls Vidzemes reģiona rajonos, kas traucē bērnam un ģimenei saņemt nepieciešamos pakalpojumus. To saņemšanu ietekmē arī pakalpojumu sniedzošās institūcijas nepieejamība (tālu no dzīves vietas, transporta problēmas, materiālas problēmas);
- Trūkst profesionālu sociālo darbinieku, sociālo pedagogu, arī psihologu, psihoterapeitu, kuri būtu specializējušies vardarbības pret bērnu gadījumu risināšanā. Īpaši tas ir izteikts Vidzemes reģionā. Specifisko pakalpojumu dārdzība, vienotu rehabilitācijas programmu un rehabilitācijas stacionāru, kā arī atbalsta un pašpalīdzības grupu trūkums rada nepilnības vardarbībā cietušo rehabilitācijas procesā;
- Nevienā no pētītajiem 7 Vidzemes reģiona rajoniem nav sociālās rehabilitācijas iestāžu, tādēļ ir gandrīz neiespējami saņemt rehabilitācijas pakalpojumus.

2. Iepazīstoties ar institūciju speciālistu viedokli par starpinstitucionālās sadarbības iespējām Vidzemes reģionā un Rīgā, Latgales priekšpilsētā, secinām:

- Vardarbības pret bērnu gadījumi notiek ne tikai ģimenēs, bet arī mācību iestādēs, aprūpes iestādēs vai uz ielas un to visbiežāk veic vienaudži, patēvi, tēvi un mātes;
- Trešā daļa aptaujāto starpinstitūciju sadarbību vērtē kā gandrīz neesošu. Institūciju sadarbība ir nepietiekoša, lai efektīvi risinātu fiziskās vardarbības pret bērnu gadījumus. Sadarbību traucē vājie savstarpējie kontakti starp institūcijām un neinformētība par apkārtnējo institūciju funkcijām un pienākumiem;

- 34% respondentu uzskata, ka, risinot fiziskas vardarbības pret bērnu gadījumus, viņi strādā komandā, 39% strādā komandā atsevišķos gadījumos, bet 27% komandā nestrādā. Valstī nav pietiekamas informācijas par komandpieejas efektivitāti fiziskas vardarbības pret bērnu gadījumu risināšanā, kā arī vienotas izpratnes par jēdzienu "profesionāļu komanda";
- Visbiežāk aptaujāto speciālistu skatījumā kā vardarbību izraisošs faktors ir atkarības problēmas (alkoholisms, toksikomānija, narkomānija), vecāku bērnības negatīvā pieredze, ģimenes krīze un/vai pamatzināšanu trūkums par bērnu attīstību.

3. Veicot Latvijas normatīvo aktu analīzi bērnu aizsardzības jomā attiecībā uz fiziskā vardarbībā cietušajiem bērniem, secinām:

- Nepieciešama dažādu ministriju (valsts līmenī) un dažādu institūciju (vietējā līmenī) – tiesībsargājošo, bērnu tiesību aizsardzības iestāžu, sociālās palīdzības un aprūpes iestāžu, izglītības, medicīnas iestāžu un nevalstisku organizāciju reāla darbība un sadarbība (saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu un saistošajiem normatīvajiem aktiem) vardarbības pret bērnu problēmas apzināšanā, izpētē, risināšanā un gadījuma novēršanā;
- Atsevišķu institūciju kompetences, kuras noteiktas likumos un institūciju nolikumos, ir vispārīgas attiecībā uz fiziskas vardarbības pret bērnu gadījumu risināšanu. Tādēļ dažādu profesionāļu kompetences "pārklājas", nav precīzi noteiktas to robežas – dažādu institūciju loma un atbildība attiecībā uz vardarbības pret bērnu gadījumu risināšanu, kas ļoti būtiski kavē problēmas risināšanu un savlaicīgu palīdzības sniegšanu gan bērnam, gan ģimenei. Gadījuma efektīvu risināšanu valstī nav iespējams nodrošināt, nekoordinējot institūciju sadarbību;
- Likumdošana paredz dažādu sociālo pakalpojumu ieviešanu ģimenēs ar bērniem, bet praksē tas netiek realizēts. Nav attīstīti ģimenes funkcionēšanas stiprināšanai paredzētie sociālie

pakalpojumi un nodrošināta to pieejamība (īpaši – lauku teritorijās), tā daļēji novēršot vardarbību pret bērnu;

- Likumdošanas bāze bērnu tiesību aizsardzībā pēdējo gadu laikā Latvijā tiek veidota saskaņā ar ANO Bērnu tiesību Konvenciju. Ir jānodrošina efektīva un reāla šo likumu pantu izpilde praksē.

4. Veicot sociālo pētījumu rezultātu Latvijā analīzi attiecībā uz fizisku vardarbību pret bērniem, secinām:

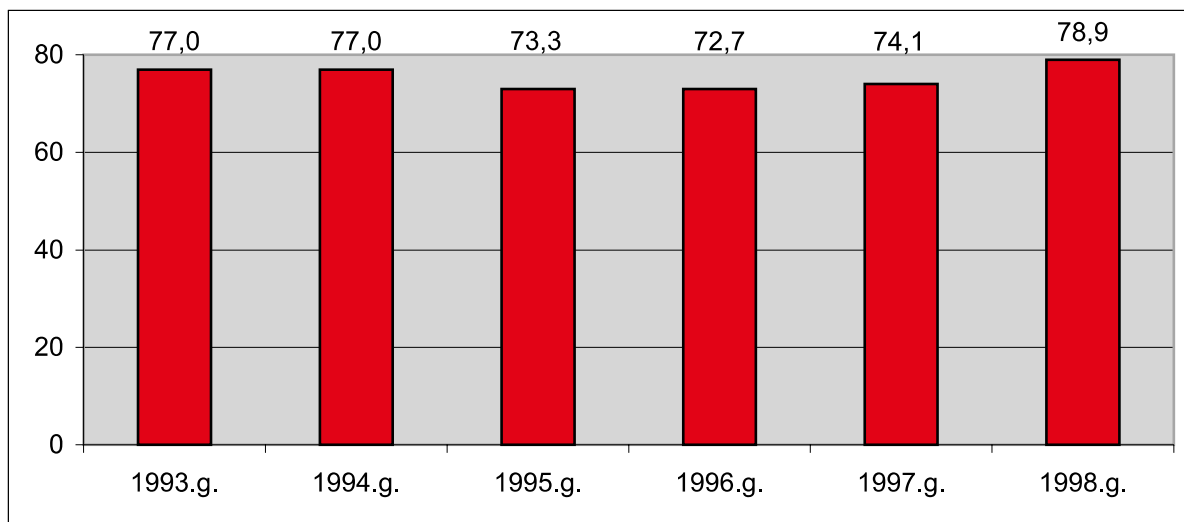
- Latvijā nav visaptverošu statistikas datu vai pētījumu rezultātu par vardarbību. Pašreiz katrai institūcijai ir sava pieeja vardarbības gadījumu fiksēšanā, tādēļ informācijas saturs ir atšķirīgs un neatspoguļo reālo situāciju. Ņemot vērā iepriekš veiktos pētījumus šajā jomā, secinām, ka Latvijā cietsirdības un vardarbības pret bērnu gadījumiem ir tendence pieaugt (piem., IeM Informācijas centra dati: 1998.g. – 21 gadījums, 1999.g. – 61, 2000.g. 4 mēnešos – 39);
- Oficiālo statistikas datu un citu pētījumu datu neatbilstība realitātei liecina, ka sabiedrība neizprot, kas ir vardarbība pret bērnu, un tādēļ rodas grūtības vardarbību atpazīt un par to ziņot institūcijām;
- Psiholoģiskie pētījumi liecina, ka vardarbība pret bērnu ir cikliska un parādās no paaudzes paaudzē. Secinām, ka bieži bērni uzvedības modeli aizgūst no vecākiem un realizē savās ģimenēs;
- Vardarbība ģimenē izraisa "ielu bērnu" skaita pieaugumu valstī, mazgadīgo prostitūciju, konfliktus skolā, bērnu bailes, depresiju, psihosomatiskās saslimšanas, paaugstina bērna trauksmes un dusmu līmeni, kā arī veicina pašnāvības risku.

5. Iepazīstoties ar starpinstitucionālo sadarbību un starpprofesionāļu komandu pieredzi citās valstīs darbā ar fiziskā vardarbībā cietušajiem bērniem un viņu ģimenēm, secinām:

- Vardarbības pret bērnu problēmas atrisināšanai ir nepieciešama dažādu institūciju koordinēta sadarbība. Izmantojot dažādu institūciju pieejas,

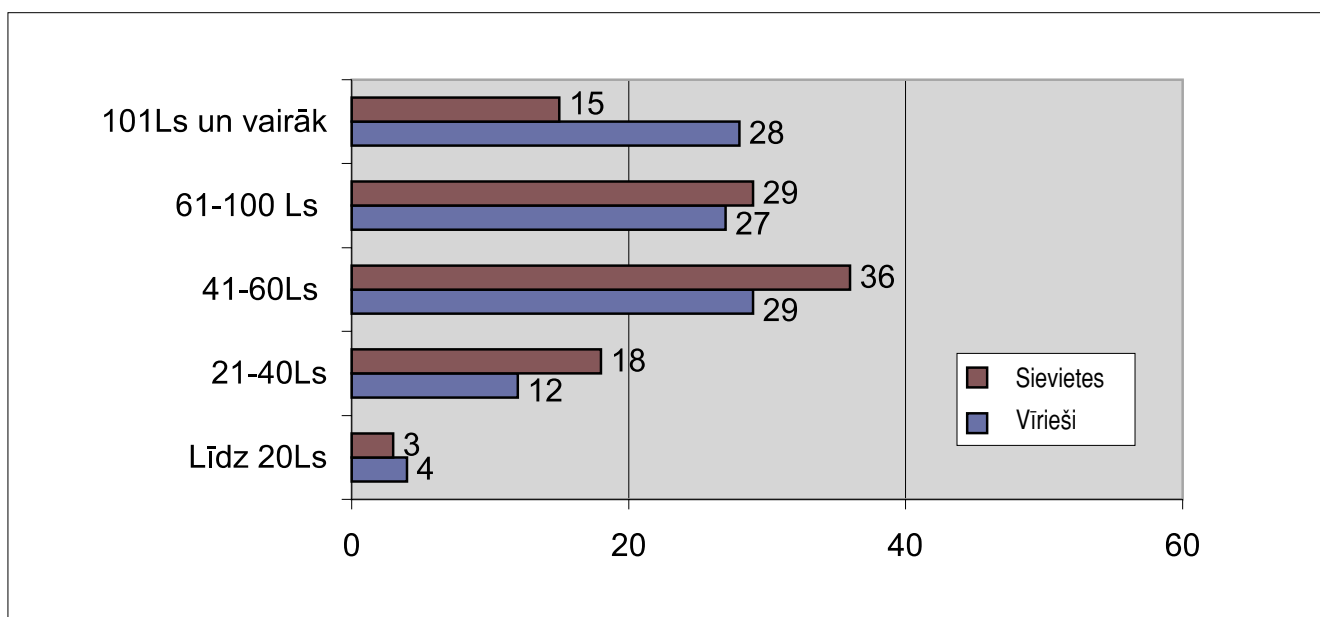
1. grafiks. Vidējā sieviešu alga attiecībā pret vidējo vīriešu algu (%), 1993.– 1998. gads

Datu avots: Centrālā statistikas pārvalde

2. grafiks. Vīriešu un sieviešu ar augstāko izglītību ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesī (1999. gads).

(N=2041, no tiem 1030 sievietes)

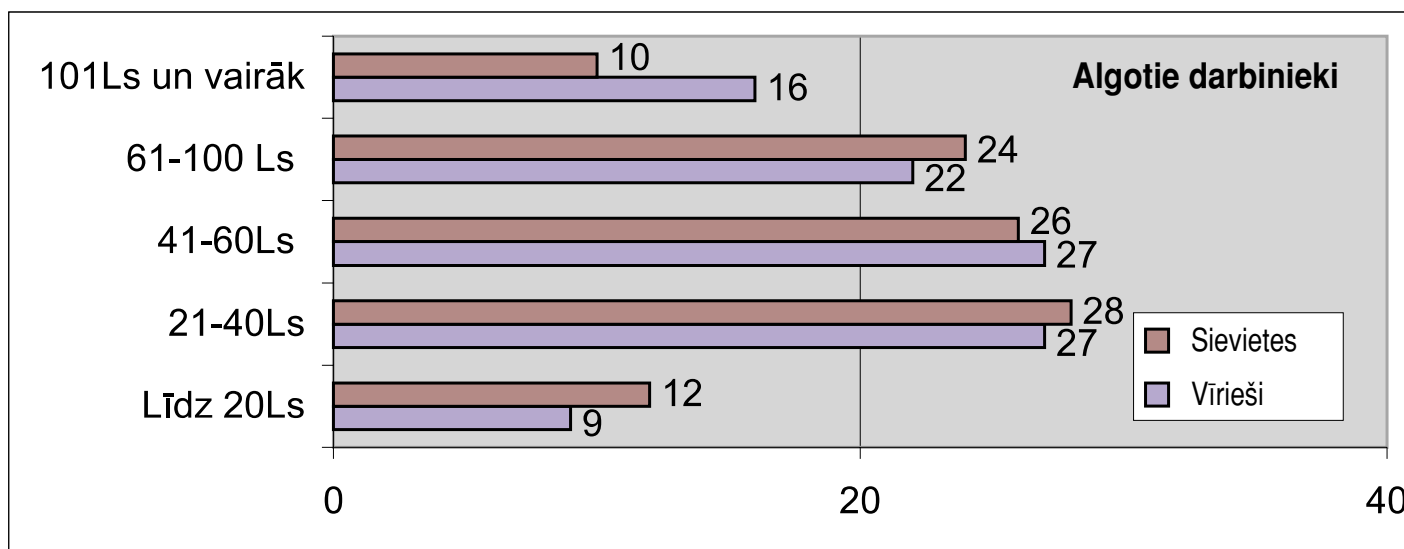
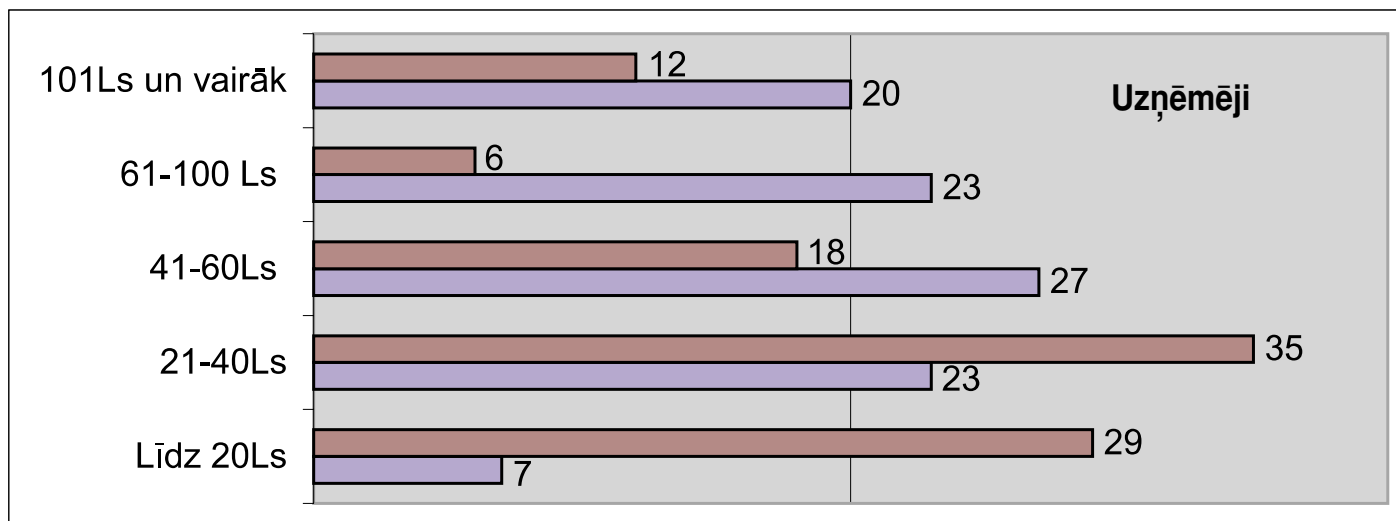

Datu avots: Baltijas Datu nams

3. grafiks. Vīriešu un sieviešu – uzņēmēju un algoto darbinieku – ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesī (1999. gads).

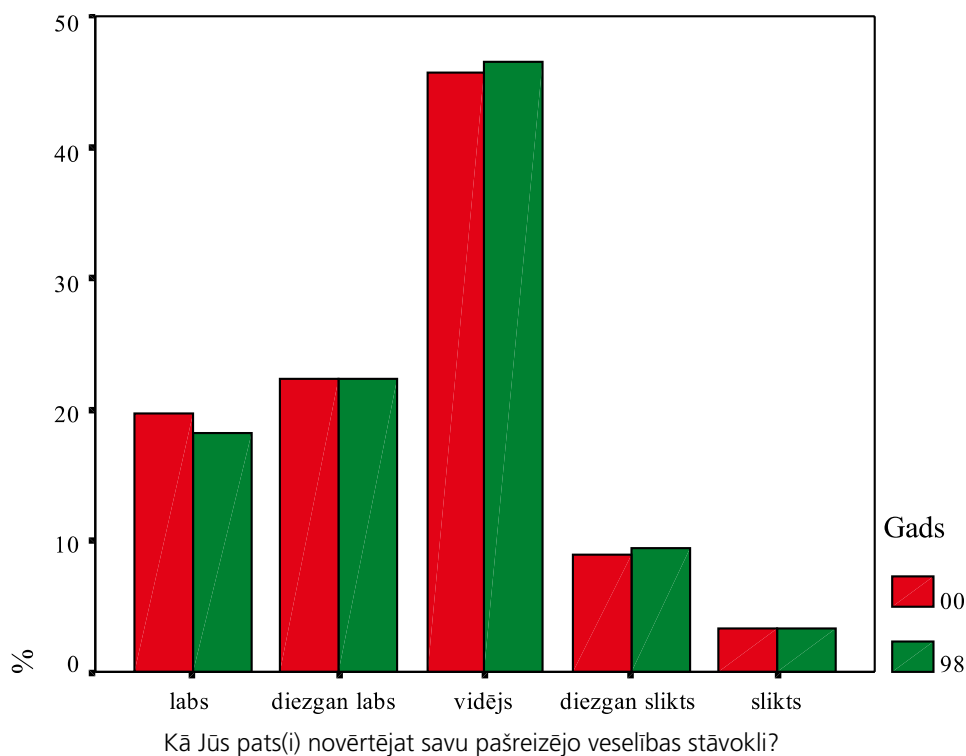
(1999. g. N=2041, no tiem 1030 sievietes)

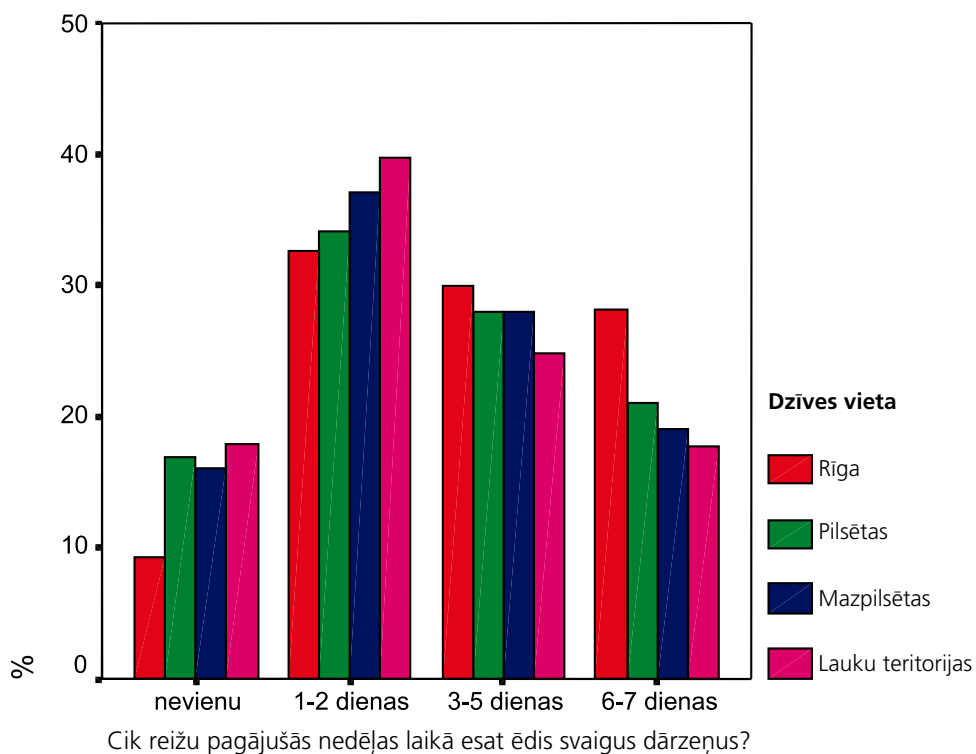
Datu avots: Baltijas Datu nams

4. grafiks. Veselības pašnovērtējums 1998. un 2000. gadā

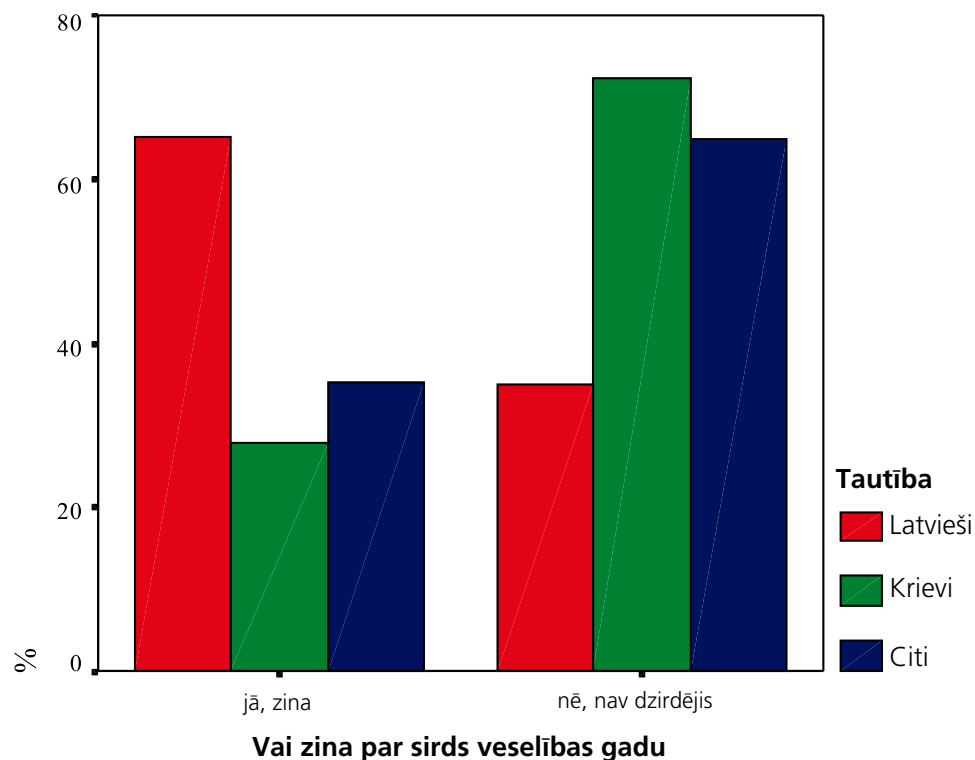

5. grafiks. Svaigu dārzeņu lietošana uzturā pēc dzīvesvietas

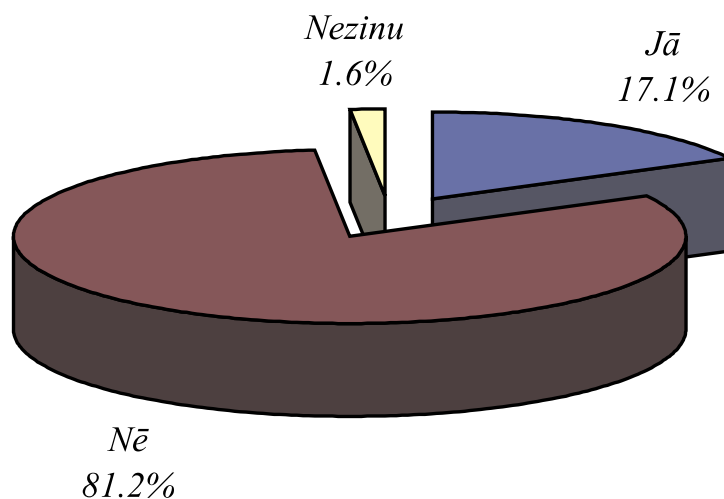

6. grafiks. Informētība par sirds veselības gadu

Pētījums par darba devēju un darbinieku informētību par darba tiesiskajām attiecībām

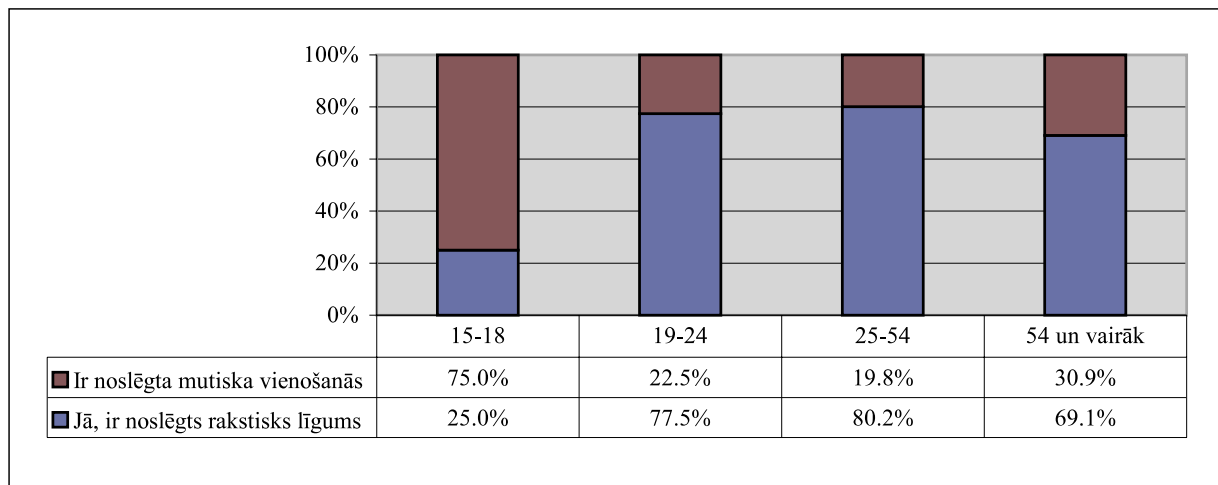
7. grafiks. Vai Jūsu uzņēmumā ir noslēgts koplīgums? (Darba devēji)

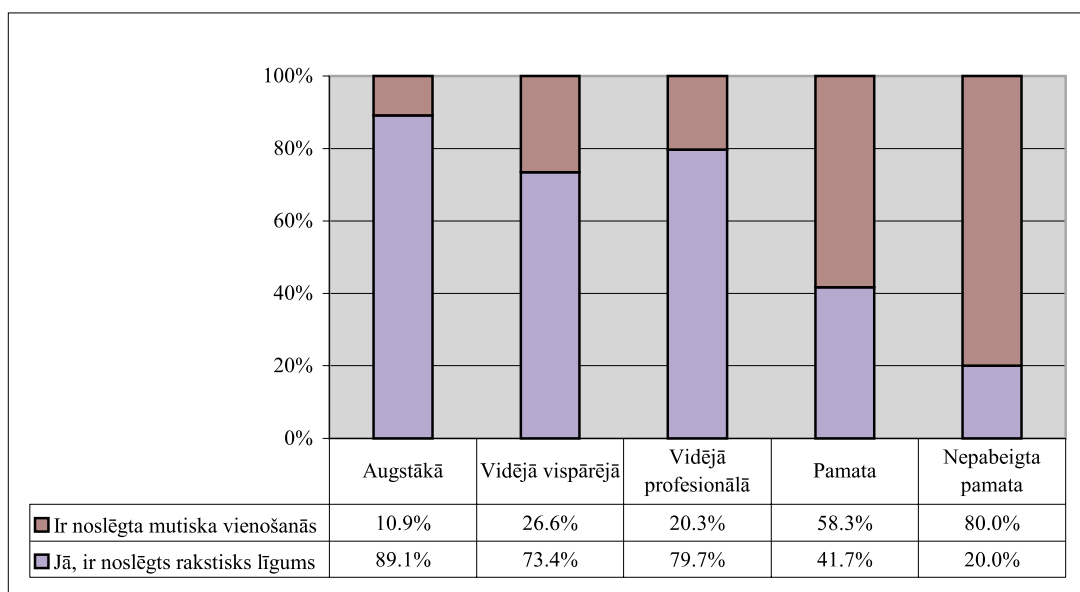

Pētījums par darba devēju un darbinieku informētību par darba tiesiskajām attiecībām

8. grafiks. Darba līgums, sadalījums pa vecuma grupām

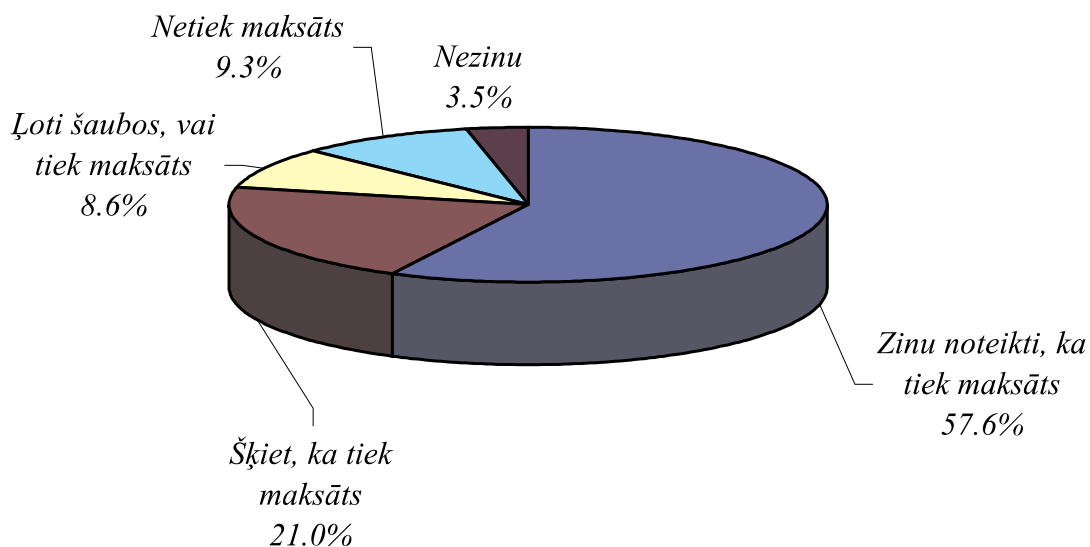

9. grafiks. Darba līgums, atkarībā no respondentu izglītības

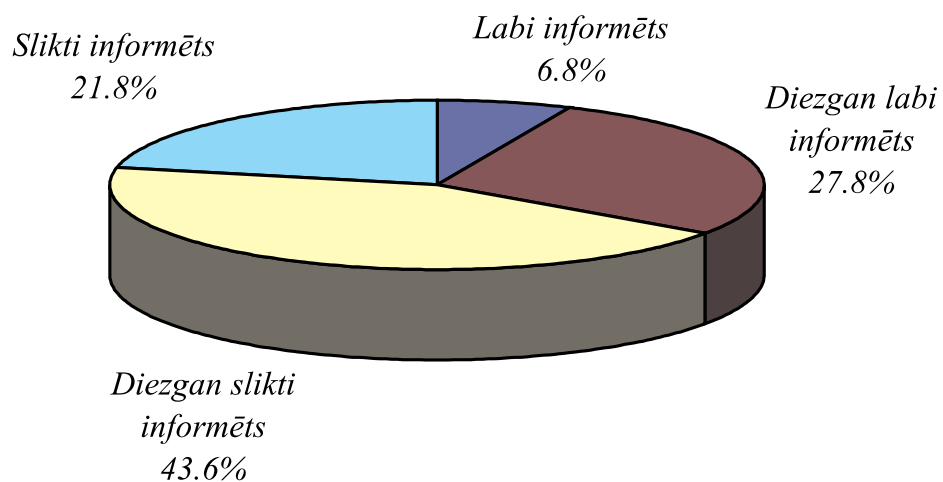

10. grafiks. Informētība par sociālā nodokļa maksāšanu

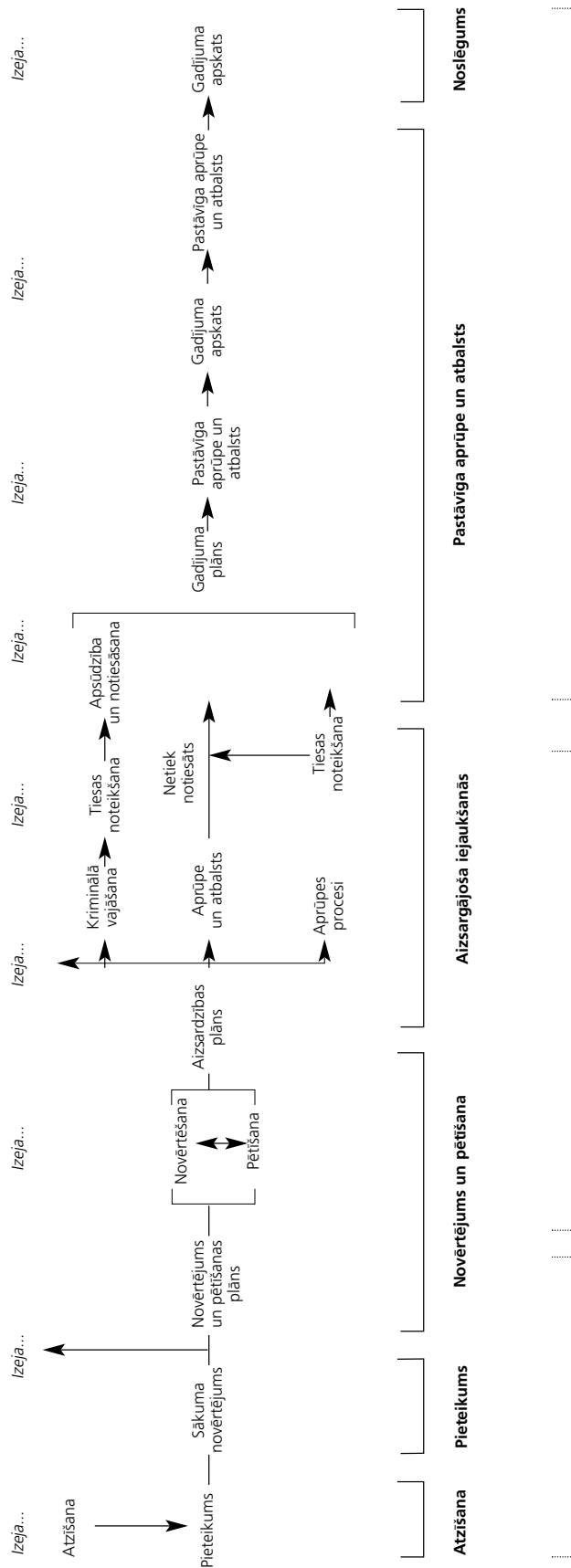

11. grafiks. Informētības līmenis par darba tiesisko attiecību regulējumu

12. grafiks. Starpinstitucionālā pieeja praksē Cēsu rajonā

Jaunie gadījumi		Sākotnējā darbība		Pastāvīga aprūpe un atbalsts un noslēgums	
SPD B/P POL MED IZGL NVO	SPD B/P POL PSIH POL (NLI) MED BTAS NVO	SPD B/P POL MED NVO ALTERN	PROK ADVOK TIESA	BTAS KRC NVO ALTERN	SPD B/P POL MED IZGL PSIH BTAS
Sociālās palīdzības dienests (SPD) Bāriņtiesa/pagasttiesa (B/P) Izglītības iestāde (IZGL)	Policija (POL) Medicīnas iestāde (MED) Psiholoģiskās pal. centrs (PSIH)	Nevalstiskās institūcijas (NVO) Alternatīvās aprūpes institūcijas (ALTER) Bērnu tiesību aizsardz. spec (BTAS)	Prokuratūra (PROK) Advokātu birojs (ADVOK) Krīžu centrs (KRC)		

prasmes un resursus, tiks precīzi noteikti uzdevumi tiem, kas visprofesionālāk sagatavoti tos atrisināt, radot bērnam spēcīgāku drošības sajūtu un apmierinot viņa vajadzības;

- Komandpieeja varētu risināt minēto problēmu, izmantojot minimālus resursus. Strādājot komandā, speciālisti papildina zināšanās viens otru un spēj efektīvāk palīdzēt klientam. Komandas dalībnieki ir vienlīdzīgi atbildīgi smagu gadījumu risināšanā, kuru laikā sniedz viens otram psiholoģisku atbalstu. Kā liecina ārzemju pieredze, darbs komandā ir laika gaitā sevi attaisnojis un pierādījis.

6. Apzinot sociālās institūcijas Vidzemes reģionā un Rīgā Latgales priekšpilsētā un analizējot to datu bāzi, kas atklāj vardarbības gadījumus, secinām:

- Analizējot pieejamos datus, nav iespējams precizēt reālo skaitu fiziskās vardarbības gadījumu, kas veikti pret bērnu noteiktā periodā, lai būtu iespējams izdarīt secinājumus;
- Institūcijās, kurām būtu jāpiedalās vardarbības pret bērnu gadījumu risināšanā, ļoti bieži nav informācijas par notikušo. To apstiprina institūciju rīcībā esošie atšķirīgie dati. Minētais fakts norāda uz starpprofesionāļu sadarbības koordinācijas nepieciešamību un profesionāļu darbu komandā. Šobrīd institūcijas, strādājot atsevišķi, nevar sniegt optimālu palīdzību ne cietušajam un tā ģimenei, ne pāridarītājam. Gadījums, ja tas nonācis tiesībsargājošo institūciju pārraudzībā, tiek risināts, pamatojoties uz likumu pantiem;
- Ļoti retos gadījumos tiek sniegts psiholoģisks atbalsts un sociālā palīdzība, kā arī netiek analizēti problēmas cēloņi un faktori, kuri veicinājuši vardarbīgu rīcību pret bērnu, un netiek domāts par to, ko darīt, lai tos novērstu.

7. Analizējot ģimeņu un vardarbības upuru viedokļus par vardarbības cēloņiem un problēmas risinājuma iespējām, secinām, ka:

- Vardarbība ir izplatīta vairāk to ģimeņu vidū, kuras ir sliktāk materiāli nodrošinātas. Taču tas

nenozīmē, ka vardarbība ir izplatīta tikai nabadzīgajās ģimenēs;

- Stress, kas saistīts ar noteiktu situāciju, piem., dzīves apstākļu radītais stress vai sliktās attiecības starp vecākiem var būt ietekmējošs faktors vardarbīgai rīcībai pret bērnu;
- Nepietiekams zināšanu trūkums par bērnu attīstību un audzināšanu, īpaši, ja bērnam ir kādi garīgas vai fiziskās attīstības traucējumi, kā arī nereālas gaidas un to nepiepildīšanās var būt kā ietekmējošs faktors vardarbībai pret bērnu;
- Interviju rezultāti un novērojumi liecina, ka parasti vardarbīgu rīcību pret bērnu neietekmē tikai viens no cēloņiem, bet tā ir vairāku cēloņu apkopojums;
- Aptaujāto bērnu ģimenēm ir maz informācijas par to, kas ir sociālais darbs un kādu palīdzību sniedz sociālais darbinieks. Nav pietiekoši informācijas, kur saņemt nepieciešamo palīdzību;
- Institūciju sadarbība notiek tikai vispārējā līmenī, tādējādi bērns saņem neatliekamo medicīnisko palīdzību un nereti atgriežas mājās, kur nav notikušas nekādas pozitīvas izmaiņas, vai arī tiek ievietots bērnunamā;
- Darbs ar ģimeni praktiski netiek veikts. Institūciju sadarbības koordinēšana konkrēta gadījuma risināšanā nenotiek. Tas vēlreiz apstiprina to, ka pašreizējā dažādu institūciju palīdzības sniegšana vardarbībā cietušajam bērnam un ģimenei nav efektīva (gadījumā, ja tiek pieņemta hipotēze, ka ikviena bērna normālai attīstībai ir nepieciešama ģimene, un vērsta uzmanība uz ģimenes atkalapvienošanu, ja tas vēl iespējams) un tātad pašlaik sniegtajai palīdzībai ir fragmentārs raksturs.

Pētījuma rezultāti un rekomendācijas

Galvenie virzieni, lai samazinātu fiziskas vardarbības pret bērnu problēmu, ir:

- likumdošanas, tiesu sistēmas, tiesību aizsardzības institūciju darbības pilnveidošana;
- preventīvu pasākumu veikšana, t.sk. ģimeņu

izglītošana par bērna audzināšanas jautājumiem;
sociālo institūciju un palīdzības sniegšanas bērniem
un ģimenēm profesionalizācija un koordinēta
palīdzības sniegšana;

- starpinstitūciju sadarbības veidošana un tās
koordinēšana vadības līmenī.

Šajā sakarā pētījuma autori piedāvā:

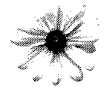
1) dažādu institūciju pienākumus vardarbības pret

bērnu gadījumu risināšanā, īpaši akcentējot sociālā
darbinieka kā gadījuma vadītāja lomu;

2) starpinstitucionālās pieejas shēmu praksē,
konkrēti, Cēsu rajonā; (12.grafiks 28. lpp.)

3) vardarbības gadījumu risināšanas shēmu Cēsu
rajonā, ņemot vērā dažādas intervences stadijas;

- starpprofesionāļu komandu izveide pašvaldībās
ar katras intervences stadijas soļa aprakstu.

Pētījums par medicīnas māsu profesionālo darbību – medicīnas māsu aprūpes nodrošināšanas aktuālo problēmu apzināšana un izpēte

Izpildītājs: LU Filozofijas un socioloģijas institūts

Direktore: Dr.habil.phil. MAIJA KŪLE

Projekta vadītāja: MARUTA PRANKA

- zems atalgojums;
- nenozīmīgas profesionālās izaugsmes iespējas;
- liela darba slodze;
- fiziski smags darbs;
- augsts atbildības līmenis.

Pētījuma veicēja raksturojums

LU Filozofijas un socioloģijas institūts dibināts 1991. gada 1. janvārī. Tas turpina Filozofijas un tiesību institūta darbību, kurš pastāvēja no 1981. līdz 1991. gadam Latvijas Zinātņu akadēmijas sastāvā. Ar 1997. gada 27. oktobri Filozofijas un socioloģijas institūts (FSI) ir integrēts LU sastāvā kā zinātniska un akadēmiskās izglītības patstāvīga struktūrvienība ar juridiskās statusu, kuras darbību reglamentē ar LU noslēgts integrācijas līgums.

Institūta darbības virzieni ir filozofija un socioloģija. Tās mērķi: veikt zinātniskus pētījumus filozofijas un socioloģijas jomā, kā arī piedāvāt praktiskus risinājumus aktuālām socioloģiska, filozofiska, kulturoloģiska, politiska rakstura problēmām. Institūta sociologi veic arī lietisķos sociālos pētījumus dažādās jomās.

Problēmas definējums un īss problēmsituācijas apraksts

Māsu profesija Latvijā, tāpat kā citās Eiropas valstīs ir skaitliski lielākā profesija, kas nodrošina iedzīvotāju veselības aprūpi visos veselības aprūpes līmeņos (44% no visām veselības aprūpes sistēmā strādājošām ārstniecības personām Latvijā). Māsu darbs saistīts ar iedzīvotāju veselības aprūpi slimības laikā, kā arī veselo iedzīvotāju izglītošanu veselības veicināšanas un slimību profilakses jautājumos.

Māsu profesijai Latvijā raksturīgās iezīmes ir:

Māsu prakse Latvijā ir saistīta ar politiskajām, sociālajām, ekonomiskajām izmaiņām valstī, kas būtiski ietekmē iedzīvotāju veselību, veselības aprūpi. Būtiski mainījusies māsu prakses filozofija. Māsām no ārstu uzdevumu tiešām izpildītājām jākjūst par patstāvīgām un profesionālām darba veicējām, kurām līdztekus ārstu ordināciju izpildei jāpieņem lēmumi par pacientu aprūpi dažādos veselības aprūpes posmos.

Pēc skolas beigšanas, uzsākot praksi, māsas drīz vien apzinās māsu darba negatīvos aspektus – zems prestižs, zemas algas, liela darba slodze un atbildība. Tas veicina māsu aizplūšanu uz citām, labāk apmaksātām darba vietām. Latvijā pastāv arī māsu profesijas novecošanas tendence.

Projekta mērķa definējums

Apzinot māsu profesijas iespējas un tās optimāli izmantojot, uzlabot Latvijas iedzīvotāju veselības aprūpi un dzīves kvalitāti.

Izvēlēto problēmas risinājuma veidu (uzdevumu) raksturojums

Pētījuma problēmas risināšanai tika izvēlētas:

- māsu aptauja;
- ekspertu intervijas;
- galveno māsu aptauja.
- Tādējādi tika iegūts māsu, galveno māsu un

ekspertu viedoklis par māsu darba apstākļiem, izglītību, profesijas prestižu, māsu prakses attīstības iespējām.

Pētījumā pielietoto metožu apraksts

Informācijas iegūšanai izmantotas:

- māsu aptaujā tika izmantota anketēšana. Izlase veidota, pielietojot kvotu izlases metodi, lai iegūtu katram reģionam nepieciešamo interviju skaitu, par izlases veidošanas pamatu ņemot Māsu reģistra iesniegtos statistikas datus;
- ekspertu intervijas, kas veiktas ar nodaļu vadītājiem un galvenajiem ārstiem stacionāros un primārās veselības aprūpes iestādēs, vidējās un augstākās medicīniskās izglītības mācību iestāžu pasniedzējiem, augstākā līmeņa vadītājiem Labklājības ministrijā, Medicīnas darbinieku arodbiedrības pārstāvjiem, Latvijas Māsu asociācijas un Māsu reģistra vadītājiem;
- galveno māsu aptaujā izmantota intervēšana – anketēšana.

Galveno māsu un māsu aptauju dati tika pakļauti datorapstrādei un analīzei SPSS un Excel programmās.

Pētījuma rezultāti un galvenie secinājumi, ieteikumi

Balstoties uz pētījumā iegūto informāciju, iegūti sekojoši secinājumi:

- Māsu profesijas prestižs Latvijā galvenokārt balstās uz morāli ētiskiem faktoriem (entuziasms, vēlšanās palīdzēt). Zemais atalgojums, fiziskā un garīgā noslodze, dažādi riska faktori, nepietiekošs materiāli tehniskais nodrošinājums ir faktori, kas negatīvi ietekmē profesijas prestižu.
- Māsu profesionālā pašapziņa, savas profesijas prestiža apzināšanās atrodas tiešā sakarībā ar viņu izglītības līmeni.

- Darba pieredze pozitīvi ietekmē māsu sadarbību ar pārējo medicīnas personālu: ārstiem, vecākajām māsām un galvenajām māsām, administrāciju. Lai veicinātu jauno māsu adaptāciju darba vidē, būtu vēlams veidot pasākumu programmas šīs adaptācijas veicināšanai.

- Māsu viedokļa ievērošana darba procesā varētu būt viens no pozitīvajiem subjektīvajiem faktoriem, kas veicinātu māsu darba apstākļu uzlabošanu un māsu profesijas prestiža celšanu.

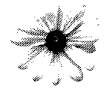
- Pārsvārā māsas vērtē savu sadarbību ar ārstiem kā balstītu uz savstarpēju sadarbību un koleģialitāti, kā darbu vienotā komandā, nevis kā bezierunu pakļaušanos ārstu pavēlēm. Ārsts, pēc māsu vairākuma domām, ir padomdevējs un autoritāte, plānojot slimnieka aprūpi, bet nevis autoritārs vadītājs.

- Darba vietā māsas visbiežāk ir neapmierinātas ar medicīnas zemo finansiālo nodrošinājumu, bet šī problēma risināma valstiskā, nevis vienas iestādes līmenī.

- Aptaujas datu analīze dod pamatu secinājumam, ka turpmākajos gados valstī pieaugs medicīnas māsu deficīts, saglabājoties pašreizējiem māsu darba apstākļiem, it īpaši māsu darba zemajam atalgojumam. Jau tagad īpaši izjūtams trūkums pēc reanimācijas, anestēzijas, kā arī neiroloģijas un rehabilitācijas māsām.

- Tā kā liela daļa māsu zemā atalgojuma dēļ strādā vairāk nekā vienu darba slodzi (1.5 vai 2 slodzes) un arī vairākās darba vietās, tad aptuveni puse no stacionāru māsām strādā 24 stundas vienā darba maiņā. Šāda situācija negatīvi ietekmē māsu veselību un pašsajūtu, darba kvalitāti un tālākizglītošanās iespējas.

- Pēc pētījuma datiem, stacionāros māsu – pacientu attiecība ir tuva optimālajai, bet primārajā veselības aprūpē nevar izdarīt viennozīmīgu

secinājumu. Primārajā veselības aprūpē jāpārskata māsu slodze un darba apjoms, sabalansējot darba apjomu ar samaksu.

- Kopumā māsas ir neapmierinātas ar darba noteikumiem, strādājot pie ģimenes ārstiem. Kapitācijas princips neveicina māsu iesaistīšanu primārajā veselības aprūpē.

- 1995.gadā izveidotais Māsu reģistrs ir ļoti veiksmīga institūcija, kuras mērķis bija apkopot informāciju par Latvijā praktizējošām māsām. Māsu reģistrs dod iespēju noskaidrot māsu profesionālo izglītības, sertifikācijas līmeni, māsu tālākizglītības iespējas, un ir kļuvis par noderīgu informācijas avotu darba devējiem.

- Nākotnē vēlams attīstīt māsu reģistra analītiskās iespējas. Lai to nodrošinātu, Māsu reģistram būtu nepieciešams jaudīgāks serveris, kā arī jaudīgāki datori. Analītiskā darba kvalitatīvai nodrošināšanai būtu vēlams papildus darbinieks, vismaz uz daļlaika darba līguma pamata. Ieteicams arī uzlabot datorprogrammu, lai programmas ietvaros ievadot jauno informāciju, saglabātos arī iepriekšējā, kura ir ļoti nozīmīga dinamikas analizē. Kopumā nepieciešams turpināt un pilnveidot Māsu reģistru.

- Māsu izglītība Latvijā ir augstā līmenī. Māsu profesionālās izglītības programmas nākotnē būtu ieteicams pielīdzināt koledžas izglītības līmenim.

- Māsas labprāt paaugstina savu izglītību gan kursus Profesionālās izglītības centrā, gan dažādos citos. Profesionālās izglītības centra organizētajiem kursiem ir augsts novērtējums no māsu puses, un visas Centra kursu programmas ir akreditētas.

- Augstu ir vērtējama Latvijas Māsu asociācijas (LMA) un Latvijas Medicīnas darbinieku arodbiedrības (LMDA) sadarbība un rūpes par māsu problēmu risināšanu un izglītošanu. Piemēram, vairākas arodbiedrības sedz savu vietējo arodbiedrības grupu māsām iespēju apmeklēt PMIC

kursus bez maksas, organizē kursus uz vietām, uzaicinot un apmaksājot augsti kvalificētu lektoru darbu.

- Pašreiz publicētajos Medicīnas Statistikas krājumos ir vairāk statistikas informācijas par ārstiem un vidējo medicīnas personālu kopumā. Ieteicama būtu statistikas datu vākšana un apkopošana atsevišķi par māsu specialitātēm, reģioniem, mobilitāti. Pagaidām šāda informācija analīzei nav pieejama.

- Balstoties uz māsu aptaujas datu, galveno māsu aptaujas datu un ekspertu aptauju analīzi, kā arī uz dokumentu analīzi (deviņdesmito gadu māsu profesijas analīzi un dokumentāciju), ieteicams atjaunot Valsts Galvenās māsas posteni.

- Pētījumā konstatēts, ka būtu nepieciešams Likums par māsu praksi. Tā gatavošanā un pieņemšanā nepieciešama Latvijas Māsu asociācijas, LMDA un LM Ārstniecības departamenta sadarbība.

- Māsām nepieciešams vairāk informācijas par dažādi organizēto kursu sertifikātu lomu, dažādu kursu programmu akreditāciju. Māsām dažkārt nav skaidrības par to, ka svarīgākie ir kursi, kuri notiek pēc valsts akreditētām programmām un pēc kuru noklausīšanās māsas saņem valsts apstiprinātu sertifikātu.

FINBALT veselību ietekmējošo paradumu monitorings – 2000.gada aptauja Latvijā.

Izpildītājs: Bezpeļņas organizācija valsts
SIA "Veselības veicināšanas centrs"

Direktore: INETA PIRKTIŅA

Pētījuma vadītāja: IVETA PUDULE, Veselības
veicināšanas centra nodaļas vadītāja, zinātņu
maģistre veselības veicināšanā.

Pētījuma veicēji: ANITA VILLERUŠA, Latvijas
Medicīnas akadēmijas asociētā profesore, Dr.med.,
DAIGA GRĪNBERGA, Veselības veicināšanas centra
nodaļas vadītājas vietniece, AIJA RITUMA,
Veselības veicināšanas centra direktora vietniece,
SANDIJS ZĪLE, Centrālās statistikas pārvaldes
referents, datorzinību maģistrs.

Problēmas definējums un īss problēmas situācijas apraksts

Rutīnas statistiskā uzskaitē sniedz ziņas par cilvēku
veselības traucējumiem, saslimstību, mirstību,
invaliditāti. Savukārt indivīdu attieksmi, veselības
ieradumus un zināšanas var uzzināt ar pētījumu
palīdzību, tādēļ daudzās valstīs tiek veikti regulāri
veselību ietekmējošo paradumu pētījumi.

Somijā šādas aptaujas notiek ik gadus kopš
1978.gada. Somijas un Baltijas valstu veselības
monitorings (FINBALT) aizsākās 1990.gadā. Latvija
projektam pievienojās 1998.gadā. Baltijas valstīs
aptaujas notiek katru otro gadu, tādējādi
2000.gadā notika jau otrā veselību ietekmējošo
paradumu aptauja Latvijā.

Veselības paradumu pētījumā iegūst noderīgas
ziņas par iedzīvotāju attieksmi pret veselību,
dažādu riska faktoru biežumu un sabiedrības
gatavību mainīt izturēšanos.

Šo informāciju izmanto sabiedrības veselības
problēmu identificēšanā, parādot to ģeogrāfisko un
demogrāfisko izplatību, attīstības dinamiku un tādā

veidā iegūstot precīzāku priekšstatu par veselības
veicināšanas un izglītības uzdevumiem nākotnē.

Pētījuma mērķa definējums

Iegūt informāciju par veselību ietekmējošo
paradumu izplatību Latvijas pieaugušajiem
iedzīvotājiem dažādās dzimuma, vecuma,
nacionālajās un sociālajās grupās, lai veidotu valsts
veselības politiku un novērtētu veselību veicinošo
pasākumu efektivitāti. Kā arī iegūtu salīdzināmus
datus visās FINBALT projekta dalībvalstīs, Somijas un
Baltijas valstu veselību ietekmējošo paradumu
ietekmes novērtēšanai uz iedzīvotāju veselības
stāvokli un mūža ilgumu.

Izvēlēto problēmas risinājuma veidu raksturojums

Monitorings aptver:

- veselību ietekmējošos paradumus (smēķēšana, uzturs, fiziskā aktivitāte, alkohola lietošana, mutes higiēna, satiksmes drošība);
 - uzvedības izmaiņas (aņņemšanās, mēģinājumi);
 - iesaistīšanos veselību veicinošajos pasākumos;
 - ar veselību un veselības politiku saistītos jautājumus;
 - veselības stāvokli un veselības pašnovērtējumu.
- FINBALT veselības monitoringa rezultātus paredzēts izmantot:
- veselības politikas veidošanai Latvijā un tās izvērtēšanai;
 - veselības veicināšanas un veselības izglītības programmu un kampaņu izvērtēšanai;
 - veselības izglītības un veselības veicināšanas programmu un kampaņu veidošanai;
 - datu nodrošināšanai sabiedrības veselības zinātnei.

Pētījumā pielietoto metožu apraksts

FINBALT veselības monitorings tiek organizēts reprezentatīvas iedzīvotāju atlases pasta aptauju veidā.

2000.gada FINBALT aptauja Latvijā notika no aprīļa līdz jūnijam. 2000.gada aprīlī no Valsts iedzīvotāju reģistra tika veikta 3000 respondentu (vecumā no 15–65 gadiem) vienkāršā randomizētā atlase, stratificēta pēc teritorijas un vecuma grupas. Aptaujas anketa izveidota ar 95 jautājumiem 9 sadaļās. Izmantojot par pamatu FINBALT veselības monitoringa uzraudzības padomes apstiprināto variantu angļu valodā, anketas tika sagatavotas latviešu un krievu valodā, pārbaudot jēdzienu identitāti un papildinot ar vairākiem Latvijai specifiskiem jautājumiem. Aptauja tika veikta trijās kārtās. Pirmā anketu izsūtīšana notika aprīļa sākumā. Pēc mēneša neatbildējušajiem respondentiem otrreiz tika nosūtīta anketa un atgādinājums. Trešā kārta notika jūnijā sākumā. Jūlijā – septembrī atbildējušās anketas tika kodētas un dati ievadīti statistiskajā programmā. Datu analīzei izmantota SPSS Windows 7.5 versija.

2001.gadā, lai nodrošinātu FINBALT veselības monitoringa procesa nepārtrauktību, paredzēta 2000.gada aptaujas datu starptautiskā salīdzināšana, analīze un kopīgu publikāciju gatavošana ar pārējām FINBALT veselības monitoringa dalībvalstīm, kā arī gatavošanās 2002.gada aptaujai.

Sakarā ar Latvijas iekļaušanos Pasaules Veselības organizācijas CINDI (Valstiski integrēta neinfekciozo slimību profilakse un saslimstības mazināšana) projektā 1999.gadā, tika nolemts FINBALT veselības monitoringa aptaujas izmantot arī CINDI programmas gaitas novērtēšanai. Tādēļ FINBALT anketa tika adaptēta arī CINDI projekta vajadzībām. 2001.gadā paredzēta datu apstrāde un analīze ar rezultātu nosūtīšanu uz starptautisko CINDI informācijas centru.

Pētījuma rezultāti un galvenie secinājumi, ieteikumi.

No izlasē iekļautajiem 3000 respondentiem pareizi aizpildītas anketas atsūtīja 2400 cilvēki jeb 80,0%. Šāds atsaucības līmenis uzskatāms par augstu un 2000. gada aptaujā ir augstākais starp visām dalībvalstīm.

No atbildējušiem 2400 respondentiem 43,3% ir vīrieši un 56,7% – sievietes, 56,0% atbildējušo ir latvieši, 30,5% – krievi un 13,6% – citu tautību pārstāvji. Šāds respondentu sadalījums kopumā atspoguļo iedzīvotāju nacionālo struktūru Latvijā. 67,9% respondentu ir pilsētu iedzīvotāji, bet 32,1% – lauku iedzīvotāji. Vislielākā respondentu atsaucība bija mazajās pilsētās un laukos, viszemākā – Rīgā.

Sadalījums pēc izglītības: pamatzglītība – 24,8%, vidējā izglītība – 55,2%, augstākā izglītība – 18,6%. Ļoti svarīgu informāciju sniedz apsekoto cilvēku attieksme pret savu veselību, tās pašnovērtējums. Protams, ir atšķirības starp dzimumiem. Kopumā 23,5% vīriešu un 16,8% sieviešu uzskata savu veselības stāvokli par labu, 45,7% aptaujas dalībnieku savu veselību vērtē kā vidēju, bet 2,7% vīriešu un 3,9% sieviešu – par sliktu (4.grafiks 24. lpp.).

Pārsteidz dati, ka 33,7% vīriešu un 17,3% sieviešu pēdējā gada laikā nav apmeklējuši zobārstu, kā arī tas, ka tikai 26,4% vīriešu un 48,9% sieviešu pietiekami bieži tīra zobus.

Joprojām ir zema Latvijas iedzīvotāju vakcinēšanās aktivitāte. Salīdzinājumā ar 1998.gada aptaujas rezultātiem nedaudz palielinājies iepriekšējā gadā vakcinēto īpatsvars pret gripu un ērcu encefalītu, bet samazinājies pret difteriju potēto iedzīvotāju īpatsvars.

Uztura sadaļā tika uzdoti jautājumi gan par respondentu ēšanas paradumiem, gan ēdiena gatavošanu, gan par zināšanām dažādos veselīga uztura jautājumos.

Jautājumos par dārzenu patēriņu uzturā redzams,

ka ir zems dārzeņu lietošanas īpatsvars ikdienas uzturā. Analizējot dārzeņu patēriņu pēc respondentu dzimuma un dzīvesvietas, iegūti dati, ka vismazāk ikdienā svaigus dārzeņus lieto vīrieši un lauku rajonos dzīvojošie (5.grafiks 24. lpp.).

Svaigu dārzeņu iekļaušana ikdienas uzturā ir atkarīga arī no respondenta izglītības līmeņa. Pieaugot izglītībai, pieaug dārzeņu patēriņš uzturā. Fiziskā aktivitāte ir nozīmīga veselīga dzīvesveida sastāvdaļa. Diemžēl nākas konstatēt, ka fiziskā aktivitāte vairumam respondentu, tāpat kā pēc 1998. gada aptaujas rezultātiem, ir nepietiekama. Alkohols ir viens no izplatītākajiem riska faktoriem, kurš veicina daudzu slimību rašanos. Latvijā alkohola lietošana ir ļoti izplatīta. Pēdējā gada laikā alkoholiskos dzērienus lietojuši 89,6% vīriešu un 84,8% sieviešu. Vīrieši alkohola izvēlē priekšroku dod stiprajiem alkoholiskajiem dzērieniem un alum, bet sievietes – vīnam.

Respondentiem tika uzdoti jautājumi par auguma garumu un ķermeņa masu. Uz šo datu pamata tika aprēķināts ķermeņa masas indekss (KMI). Pēc Pasaules veselības organizācijas 1995.gada

klasifikācijas pēc ķermeņa masas indeksa tiek izdalītas 4 kategorijas: KMI<18,49 – nepietiekams svars, KMI no18,5–24,99 – normāls svars, KMI no 25–29,99 – liekais svars, KMI virs 30 – aptaukošanās. No visiem respondentiem normāla ķermeņa masa bija tikai 53,9%, savukārt liekais svars bija 32,8% vīriešu un 29% sieviešu. Aptaukošanās novērota 8% vīriešu un 14,7% sieviešu.

Joprojām Latvijā iedzīvotāji nelieto drošības jostas aizmugurējos sēdekļos. Kā arī tikai 3% staigājot tumsā lieto atstarotājus.

Aptaujas anketā tika uzdoti jautājumi par veselības veicināšanas pasākumiem. Iepriecina, ka par sirds veselības gadu ir informēta puse pieaugušo Latvijas iedzīvotāju. Jāsecina, ka nelatviski runājošā sabiedrības daļa ir ievērojami sliktāk informēta, līdz ar to nākotnē ir jāpievērš lielāka uzmanība šai grupai (6.grafiks 25. lpp.).

Aptaujas dati rāda, ka nedaudz palielinājusies cilvēku informētība un ieinteresētība par savu veselību, bet būtiskas izmaiņas veselību ietekmējošajos paradumos pagaidām nav notikušas.

Vides veselības indikatori

Izpildītājs:

SIA "Estonian, Latvian & Lithuanian Environment"

Direktors: VALTS VILNĪTIS

Projekta grupa:

LĪGA BLANKA, LINDA MATISĀNE, JANA FELDMANE

Īss pētījuma veicēja raksturojums

Starptautiskās vides konsultāciju firmas SIA Estonian, Latvian & Lithuanian Environment (SIA ELLE) darbības sfēra ir pētījumi un konsultācijas vides aizsardzības jomā, tajā skaitā:

- konsultācijas vides politikā;
- analītiskie pētījumi;
- pārskatu sagatavošana;
- ietekmes uz vidi novērtējums;
- vides vadības sistēmas izveidošana;
- semināru organizēšana.

Problēmas definējums

Vides veselības politikas efektivitātes novērtēšanai, kā arī vides politikas veidošanai un korigēšanai var tikt pielietoti veselības un vides stāvokli raksturojošie rādītāji jeb vides veselības indikatori. Vides veselības indikatori norāda uz saikni starp vidi un sabiedrības veselību. Tiem jābūt saskaņotiem ar sabiedrības veselības politiku un jāatspoguļo tās efektivitāte lēmumpieņēmējiem un plašākai sabiedrībai.

Pašreiz informāciju par vides veselību vāc daudz un dažādas institūcijas. Lai izveidotu vienotu vides veselības informācijas sistēmu, kas dotu iespēju šos datus vērtēt kopsakarībās un izdarīt secinājumus par to savstarpējo ietekmi, ir nepieciešami vides veselības indikatori. Vienotu vides veselības indikatoru sistēmas izveidi un pielietojamību

apgrūtinā arī tas, ka datus vāc dažādu ministriju pārraudzībā vai pakļautībā esošas iestādes; indikatori tiek kontrolēti, taču rezultāti netiek apkopoti.

Projekta mērķa definējums

Pētījuma mērķis – izstrādāt vienotu vides veselības indikatoru sistēmu.

Izvēlēto problēmas risinājuma veidu (uzdevumu) raksturojums

Lai izstrādātu vienotu vides veselības indikatoru sistēmu, veikti šādi pasākumi:

- izstrādāts vides veselības stāvokli raksturojošo nepieciešamo indikatoru saraksts, tajā skaitā identificēti tie indikatori, kas ir būtiski vides veselības stāvokļa raksturojumam, bet kuri netiek apkopoti;
- veikta pašreiz pielietoto indikatoru inventarizācija – izvērtējot, kas tos monitorē, apkopo, kādas ir aptuvenās izmaksas (gadījumos kad tas bija iespējams);
- sagatavoti priekšlikumi reāli pielietojamo vides veselības indikatoru sistēmai, papildus izvērtējot indikatoru nozīmīgumu.

Pētījumā pielietoto metožu apraksts

Pētījuma gaitā darbs pie indikatoru sistēmas izstrādes veikts, pamatojoties uz pašreiz pieejamām un vispārpieņemtām indikatoru izstrādes metodēm.

Strādājot pie Latvijas vides veselības indikatoru sistēmas izstrādes, indikatori iedalīti saskaņā ar

Pasaules Veselības organizācijas (PVO) ieteiktajām rekomendācijām.

Šajā struktūrā ir iekļautas indikatoru grupas, kas raksturo: virzītājspēkus (virzošos spēkus), slodzi, stāvokli, ekspozīciju, sekas, rīcību (DPSEEA – Driving force, Pressure, State, Exposure, Effect, Action).

Virzītājspēku raksturojošie indikatori attiecināmi uz faktoriem, kas ierosina vides procesu ietekmi. No šiem indikatoriem kā svarīgākie būtu minami iedzīvotāju skaita pieaugums, ekonomiskā attīstība, tehnoloģiju attīstība.

Slodzi raksturojošie indikatori veidojas no virzītājspēku ietekmes. Tā ir cilvēku tieša darbība vidē un var būt attiecināma uz visiem ekonomiskās darbības veidiem – derīgo izrakteņu ieguvī, enerģijas ražošanu, rūpniecību, apkalpojošo sektoru, transportu, tūrismu, lauksaimniecību un mežsaimniecību. Katrā no darbības veidiem slodze parādīsies katrā no procesa posmiem – sākot no izejmateriālu ieguves, tālāk ražošanas procesā un produkcijas piegādē patērētājiem līdz tās patērēšanai un beidzot ar atkritumu izmešanu.

Stāvokli raksturojošie indikatori ir kā atbildes reakcija slodzes radītajai ietekmei uz vidi. Izmaiņas vidē var būt visdažādākās – no lokālām līdz globālām vides stāvokļa izmaiņām. Vides stāvokli raksturojošie indikatori varētu būt dabisko resursu pieejamība un kvalitāte un vides piesārņojuma rādītāji – sākot no iekštelpu gaisa kvalitātes un ūdens piesārņojuma rādītājiem līdz jūras piesārņojumam un klimata izmaiņām.

Ekspozīcija ir ietekme, ko rada noteiktas koncentrācijas piesārņojums vidē, zināmu laika periodu iedarbojoties uz cilvēku. Kaitīgās vielas, kas piesārņo vidi, var iedarboties uz cilvēku, ja tās tiek ieelpotas vai arī tieša kontakta ceļā caur ādu, un var ietekmēt daudz dažādus orgānus. Ekspozīciju var mērīt vai nu ar individuālajiem dozimetriem, vai arī izmantojot modelēšanas pieejas.

Ekspozīcija attiecībā uz vides piesārņojumu izpaužas kā sekas uz cilvēku veselību. Sekas uz cilvēku veselību ir atkarīgas no piesārņojuma veida, piesārņojuma pakāpes un ekspozīcijai pakļauto cilvēku skaita. Sekas var izpausties kā pašsajūtas traucējumi un nelieli funkcionāli traucējumi, sūdzības par veselības traucējumiem, pie intensīvākas ietekmes tās var būt slimības un ekstrēmos gadījumos – mirstība.

Rīcību raksturojošie indikatori norāda, kur un kādā veidā tiek ieguldīti līdzekļi un kas tiek darīts cēloņu novēršanai.

Pētījuma izstrādes laikā veiktas intervijas un organizēti semināri un sanāksmes ar profesionāļiem un amatpersonām Labklājības ministrijas un Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas struktūrvienībās un tām pakļautajās institūcijās, kā arī LR Centrālajā statistikas pārvaldē.

Lai izveidotais indikatoru saraksts būtu optimāli izveidots un raksturotu pēc iespējas nozīmīgākos vides veselības aspektus, tika pielietoti indikatoru izvēles kritēriji. Indikatoru izvēles kritēriji bija sekojoši:

- indikatora saistība ar vidi un iedzīvotāju veselību;
- vai raksturojošie dati jau tiek vākti;
- to saistība ar Sabiedrības veselības stratēģiju Latvijai;
- to atbilstība Vides veselības rīcības plānam;
- to piederība kādai no vispārārstītam indikatoru kopām (OECD, PVO u.c.);
- to ekonomiskā lietderība;
- vai izvēlētais indikators ir starptautiski salīdzināms.

Pētījuma rezultāti un galvenie secinājumi, ieteikumi

Šī pētījuma gaitā ir izstrādāts vides veselības stāvokli raksturojošo indikatoru saraksts, kas tiek piedāvāts divās sadaļās. Pirmajā sadaļā uzskaitīti tie

indikatori, kas būtu ieviešami jau tuvākajā laikā, otrajā sadaļā uzskaitīti tie vides veselības indikatori, kuru pielietošana varētu tikt izskatīta nākotnē. Kopumā 1. grupā pie indikatoriem, kuriem dati ir pieejami, tiek piedāvāti 47 indikatori un 16 indikatori, kuru novērtēšana varētu notikt, veicot papildus datu apkopošanu; pie 2. grupas indikatoriem tiek piedāvāti 37 indikatori, par kuriem dati ir pieejami, un 9 indikatori, kuru novērtēšana varētu notikt, veicot papildus datu apkopošanu. Katram no piedāvātajiem indikatoriem iespēju robežās ir noteikts, kas tos monitorē un apkopo, papildus ir atzīmēti arī tie indikatori, kuru monitorings pašreiz vēl netiek veikts, bet kuru monitorēšana būtu nepieciešama. Veicot pie Latvijas vides veselības indikatoru sistēmas izstrādi, indikatori iedalīti 11 tēmās (gaisa kvalitāte, mājoklis, dzīves vide, ūdens, pārtikas drošība, darba vide, troksnis, atkritumi un augsnes piesārņojums, radiācija, ārkārtas situācijas, ķīmiskās vielas) un katras tēmas ietvaros indikatori iedalīti sešās grupās (virzītājspēkus, slodzi, stāvokli, ekspozīciju, sekas un rīcību (atbildes reakciju) raksturojošie indikatori), saskaņā ar PVO ieteiktajām rekomendācijām.

Secinājumi un ieteikumi

Pētījuma gaitā tika veikta pašreiz pielietoto indikatoru inventarizācija, kas galvenokārt balstījās uz pieejamās informācijas apkopošanu. Viennozīmīgi atklājās, ka LR Centrālā statistikas pārvalde vāc ļoti daudz informācijas, kas ne tikai raksturo situāciju valstī, bet arī ir būtiski nepieciešama, lai raksturotu un izvērtētu vides un sabiedrības veselību. Šis fakts ir īpaši svarīgs no indikatoru izmaksu viedokļa, jo, veicot dažādus pētījumus sadarbībā ar partneriem citās valstīs, nepieciešamās izmaksas būs mazākas nekā situācijās, kad informācija par katru atsevišķo indikatoru būtu jāvāc papildus. Īpaši būtu akcentējama nepieciešamība arī nākotnē *turpināt pētījumu "Dzīves apstākļi Latvijā"*, ko sadarbībā ar Fafo institūtu (Norvēģija) veic Centrālā statistikas

pārvalde (šobrīd Latvijā veikti divi šādi pētījumi (NORBALT I – 1994. gadā, NORBALT II – 1999. gadā). Šajā pētījumā tiek iegūta vērtīga informācija, kas atbilst dažādiem darba vidi, mājokli, dzīves vidi u.c. raksturojošiem indikatoriem. Līdzīgi arī Veselības veicināšanas centrs ik pēc diviem gadiem veic *pētījumu "Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumi"* (pirmais pētījums 1998. gadā), kuru ieteicams atbalstīt, jo iegūstama informācija par dzīves vidi un mājokli. Abu pētījumu gadījumā savāktos rezultātus iespējams salīdzināt ar citu valstu rezultātiem (galvenokārt Baltijas un Skandināvijas valstu), gan ar rezultātiem, kas iegūti jau atbilstošajos pētījumos mūsu valstī iepriekšējos gados.

Veicot pētījumu, nācās secināt, ka šobrīd Latvijā sistematizētā veidā nav pieejama informācija par vairākiem būtiskiem vides veselības indikatoriem: trokšņa līmeni, trokšņa emisijas avotiem un veselības traucējumiem, kas radušies trokšņa dēļ; par saslimstību ar neinfekciju slimībām (izņemot onkoloģiskās slimības, psihiskās slimības, iedzimtas patoloģijas, cukura diabētu, kuras uzskaita attiecīgi reģistri); trūkst objektīvas informācijas par darba vidi un tās ietekmi uz strādājošo veselību; nav pietiekamas informācijas par pārtikas kvalitāti (netiek veikts vienots pārtikas kvalitātes monitorings).

Turpmāk strādājot pie vides veselības indikatoru pārskatu sagatavošanas, jāpievērš vērība arī tam, lai indikatori sniegtu salīdzinošu pārskatu par vides veselības stāvokli Latvijā dažādos reģionos, tāpēc tie, iespēju robežās, apkopojami pēc administratīvā sadalījuma principa.

Šī pētījuma materiāli var tikt izmantoti, turpmāk plānojot pētījumus vai datu uzskaites pasākumus vides veselības jomā, kā rezultātā iegūtie dati būtu piemērojami vides veselības indikatoru monitorēšanai.

Prioritārie vides veselības indikatori - 1.grupa

Tēma	Virzītājspēki	Slodze	Stāvoklis	Ekspozīcija
Gaisa kvalitāte		Gk-1 SI-1 Gada laikā reģistrēto vieglo automobiļu un autobusu sadalījums pēc vecuma un degvielas veida	Gk-1 St-1 NO ₂ , SO ₂ , CO, Pb, ozona, PM ₁₀ koncentrācija pilsētu gaisā	Gk-1 Ek-1 Gadījumu skaits gada laikā, kad pārsniegtas pieļautās piesārņojuma koncentrācijas Gk-1 Ek-2 Iedzīvotāju skaits (%), kas ir pakļauts piesārņojumam virs konkrētām koncentrācijām (perspektīvā)
Mājoklis			Mā-1 St-1 Dzīvojamā platība uz vienu cilvēku, m ²	Mā-1 Ek-1 Cilvēku skaits (%), kas dzīvo nelabiekārtotos dzīvokļos Mā-1 Ek-2 Cilvēku skaits (%), kuri pakļauti pasīvajai smēķēšanai mājās
Dzīves vide				Dz-1 Ek-1 Satiksmes negadījumu skaits uz 100 000 iedzīvotājiem
Darba vide				
Troksnis		Tr-1 SI-1 Trokšņa emisijas avoti (perspektīvā)		Tr-1 Ek-1 Cilvēku skaits (%), kuri pakļauti trokšņa virsnormas līmenim (dienā/naktī) (perspektīvā)
Atkritumi un augsnes piesārņojums	Aa-1 Vi-1 Radīto sadzīves atkritumu daudzums un savākto atkritumu apjoms (m ³)	Aa-1 SI-1 Rūpniecisko bīstamo atkritumu apjomi pa grupām Aa-1 SI-2 Minerālmēsļu, organiskā mēslojuma un pesticīdu lietošana (t)	Aa-1 St-1 Fizikālais, mikrobioloģiskais un ķīmiskais piesārņojums augsnē	

Sekas	Rīcības (atbildes reakcija)
<p>Gk-1 Se-2 Bērnu mirstība no elpošanas orgānu slimībām</p>	
<p>Mā-1 Se-1 Mirstība no elpošanas orgānu slimībām, pa vecuma grupām Mā-1 Se-2 Mirstība no sirds - asinsvadu sistēmas slimībām Mā-1 Se-3 Nelaiemes gadījumu skaits mājās uz 100 000 iedzīvotājiem (perspektīvā) Mā-1 Se-4 Iedzīvotāju skaits (%), kuri sūdzas par mājokļu kvalitāti</p>	<p>Mā-1 Rī-1 Mājokļu kvalitātes uzraudzības sistēma (perspektīvā) Mā-1 Rī-2 Iekštelpu gaisa monitoringa un novērtēšanas sistēma (perspektīvā)</p>
<p>Dz-1 Ek-1 Saslimstība ar ērcu pārnestām infekcijas slimībām Dz-1 Ek-2 Saslimstība ar zoonozēm Dz-1 Ek-3 Ceļu satiksmes negadījumos cietušu, mirušu, hospitalizēto cilvēku skaits uz 100 000 cilvēkiem</p>	<p>Dz-1 Vi-1 Smēķēšanas ierobežojumu un aizliegumu ieviešana praksē (perspektīvā) Dz-1 Vi-2 Teritoriālā plānošana un satiksmes ierobežošana (perspektīvā) Dz-1 Vi-3 Administratīvie pasākumi satiksmes ierobežošanai nakts laikā (perspektīvā)</p>
<p>Da-1 Ek-1 No jauna reģistrēto arodslimību gadījumu skaits uz 100 000 strādājošiem Da-1 Ek-2 Cilvēku skaits uz 100 000 strādājošiem gada laikā, kuri cietuši smagos nelaiemes gadījumos darba vietā Da-1 Ek-3 Cilvēku skaits uz 100 000 strādājošiem gada laikā, kuri gājuši bojā darbā notikuša nelaiemes gadījuma rezultātā Da-1 Ek-4 Mirstība no arodslimībām (perspektīvā)</p>	
<p>Tr-1 Ek-1 Cilvēku skaits (%), kuri sūdzas par dažādas izcelsmes troksni Tr-1 Ek-2 Cilvēku skaits (%), kuriem ir miega traucējumi dažādas izcelsmes trokšņa dēļ (perspektīvā)</p>	<p>Tr-1 Vi-1 Trokšņa ietekmes uzraudzības sistēma (perspektīvā)</p>

Prioritārie vides veselības indikatori - 1.grupa

Tēma	Virzītājspēki	Slodze	Stāvoklis
Ūdeņi	Ūd-1 Vi-1 Kopējais peldvietu skaits, ko iedzīvotāji izmanto rekreācijai (perspektīvā)		Aa-1 St-1 Dzeramā ūdens paraugu atbilstība mikrobioloģiskajām nekaitīguma prasībām (%/ gadā) Aa-1 St-2 Dzeramā ūdens paraugu atbilstība fizikāli ķīmiskajām nekaitīguma prasībām (%/ gadā) Aa-1 St-3 Mikrobioloģiskajiem kvalitātes rādītājiem atbilstošo peldvietu ūdens paraugu īpatsvars (%/ gadā) Aa-1 St-4 Ķīmiskajiem peldvietu ūdens kvalitātes rādītājiem atbilstošo paraugu skaits (%/ gadā)
Radiācija			Ra-1 St-1 Gamma fona doza AAM sistēmas stacijās
Pārtikas drošība			Pd-1 St-1 Mikrobioloģiskajām kvalitātes normām atbilstošo pārtikas produktu paraugu īpatsvars (%) no izmeklēto pārtikas produktu paraugu skaita (perspektīvā) Pd-1 St-2 Ķīmiskajām kvalitātes normām atbilstošo pārtikas produktu paraugu īpatsvars (%) no gada laikā izmeklēto pārtikas produktu paraugu skaita (perspektīvā)
Ārkārtas situācijas	Ās-1 Vi-1 Bīstamo kravu pārvadājumi (t/gadā)		Ās-1 St-1 Ārkārtas situāciju gadījumu skaits gadā
Ķīmiskās vielas			

Ekspozīcija	Sekas	Rīcības (atbildes reakcija)
<p>Aa-1 Ek-1 Iedzīvotāju skaits (%), kas saņem centralizētu dzeramā ūdens apgādi</p> <p>Aa-1 Ek-2 Iedzīvotāju skaits (%), kuru mājokļi pieslēgti attīrīšanas iekārtām</p>	<p>Aa-1 Se-1 Saslimstība ar vīrushepatītu A uz 100 000 iedzīvotājiem gadā</p> <p>Aa-1 Se-2 Grupveida saslimšanas gadījumi ar 5 un vairāk akūta vīrushepatīta A slimniekiem gada laikā</p>	<p>Aa-1 Rī-1 Dzeramā ūdens kvalitātes uzraudzības pasākumi (perspektīvā)</p> <p>Aa-1 Rī-2 Peldvietu skaits (%), kur tiek veikta adekvāta peldvietu ūdens kvalitātes uzraudzība (perspektīvā)</p> <p>Aa-1 Rī-3 Labiekārtotu peldvietu skaits (%) no kopējā peldvietu skaita (perspektīvā)</p>
<p>Ra-1 Ek-1 Iedzīvotāju skaits, kuru saņemtā kumulatīvā deva pārsniedz 5 mSv/gadā</p>	<p>Ra-1 Se-1 Saslimstība ar ļaundabīgajiem ādas audzējiem</p>	<p>Ra-1 Rī-1 Starptautiskiem standartiem atbilstošas efektīvas radiācijas monitoringa programmas eksistence (perspektīvā)</p> <p>Ra-1 Rī-2 Uzņēmumu skaits, kuriem atļauts izmantot radioaktīvās vielas, to sadalījums pēc kategorijām</p>
<p>Pd-1 Ek-1 Gada laikā konstatētie pārtikas aprites normu pārkāpumi pārtikas uzņēmumos (%) no apseko to uzņēmumu skaita</p>	<p>Pd-1 Se-1 Saslimšana ar akūtām zarnu infekcijām uz 100 000 iedzīvotājiem gadā</p> <p>Pd-1 Se-2 Akūtu zarnu infekciju grupveida saslimšanas gadījumu skaits ar 2 un vairāk cietušajiem, kuru iemesls ir nekvalitatīva pārtika (gadā)</p> <p>Pd-1 Se-3 Saslimstība ar bakteriālām uztura toksikoinfekcijām</p>	<p>Pd-1 Rī-1 Pārtikas uzņēmumu skaits, kuros ieviesta HACCP sistēma (perspektīvā)</p>
	<p>Ās-1 Se-1 Ārkārtas situācijās cietušo skaits, mirušo skaits</p>	<p>Ās-1 Rī-1 Adekvāti veikto glābšanas pasākumu skaits (%) (perspektīvā)</p>
	<p>Ķv-1 Se-1 Akūto vai hronisko saindēšanās gadījumu skaits ar ķīmiskām vielām</p>	

Sekundārie vides veselības indikatori - 2. grupa

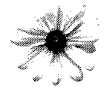
Tēma	Virzītājspēki	Slodze	Stāvoklis
Gaisa kvalitāte	Gk-2 Vi-1 Gada laikā reģistrēto vieglo automobiļu un autobusu sadalījums pēc vecuma un degvielas veida	Gk-2 SI-1 NO ₂ , SO ₂ , CO emisijas	
Mājoklis	Mā-2 Vi-1 Mājokļu labiekārtotība, pa mājokļu tiptiem	Mā-2 SI-1 Bezpajumtnieku skaits uz 100 000 iedzīvotājiem (perspektīvā)	Mā-2 St-1 Vienā dzīvoklī vidēji dzīvojošo skaits
Dzīves vide	Dz-2 Vi-1 Urbanizācijas pakāpe		Dz-2 St-1 Sabiedriskā transporta izmantošana
Darba vide	Da-2 Vi-1 Nodarbinātība pa riska nozarēm		Da-2 St-1 Uzņēmumu sadalījums (%) atkarībā no strādājošo skaita
Troksnis			
Atkritumi un augsnes piesārņojums	Aa-2 Vi-1 Sējumu platības (ha)	Aa-2 SI-1 Sadzīves atkritumu izgāztuvju skaits un platība	

Ekspozīcija	Sekas	Rīcības (atbildes reakcija)
		<p>Gk-2 Rī-1 Esošās monitoringa sistēmas atbilstības novērtējums</p> <p>Gk-2 Rī-2 Dabas resursu nodoklis par gaisa piesārņojumu</p>
<p>Mā-2 Ek-1 Mājokļu skaits (%) no apsekotajiem, kuros sastopams pelējums (perspektīvā)</p> <p>Mā-2 Ek-2 Mājokļu skaits (%) no apsekotajiem, kuros konstatēti sinantropie posmkāji</p> <p>Mā-2 Ek-3 Mājokļu skaits (%) no apsekotajiem, kurus apsēduši grauzēji</p>	<p>Mā-2 Ek-1 Saindēšanās gadījumu skaits, kuros cieš bērni jaunāki par 5 gadiem</p>	
<p>Dz-2 Ek-1 Dzīvnieku sakosto cilvēku skaits uz 100 000 iedzīvotājiem</p>	<p>Dz-2 Se-1 Paliekoša invaliditāte, kas radusies ceļu satiksmes negadījumu rezultātā</p>	
<p>Da-2 Ek-1 Strādājošo skaits (%), kuri darba vietā ir pakļauti kaitīgajiem fizikālajiem faktoriem</p> <p>Da-2 Ek-2 Strādājošo skaits (%), kuri darba vietā ir pakļauti kaitīgajiem ķīmiskajiem faktoriem</p> <p>Da-2 Ek-3 Strādājošo skaits (%), kuri darba vietā ir pakļauti kaitīgajiem bioloģiskajiem faktoriem</p> <p>Da-2 Ek-4 Strādājošo skaits (%), kuri darba vietā ir pakļauti kaitīgajiem faktoriem, kas var radīt garīgās veselības traucējumus</p> <p>Da-2 Ek-5 Strādājošo skaits (%), kuri ir pakļauti vairāk kā vienai kaitīgo faktoru grupai</p>	<p>Da-2 Se-1 Cilvēku skaits uz 100 000 strādājošiem, kuri gada laikā ieguvuši paliekošu invaliditāti darbā notikuša nelaimes gadījuma rezultātā</p> <p>Da-2 Se-2 Invalīdu skaits darbaspējīgā vecumā (%), kas iesaistīti regulārā darbā</p>	<p>Da-2 Rī-1 Uzņēmumu skaits (%), kas darbojas atbilstoši principam: drošību un veselību darbā (perspektīvā)</p> <p>Da-2 Rī-2 Valstī ratificēto SDO konvenciju skaits</p> <p>Da-2 Rī-3 Izmaksātās kompensācijas gada laikā par arodslimībām un nelaimes gadījumiem darbā, kuras tiek izmaksātas no VSAA darba negadījumu speciālā budžeta</p>
<p>Tr-2 Ek-1 Teritoriju skaits, kas pakļautas paaugstinātam trokšņa līmenim (perspektīvā)</p>		
<p>Aa-2 Ek-1 Pb saturs bērnu asinīs (perspektīvā)</p>		

Sekundārie vides veselības indikatori - 2. grupa

Tēma	Virzītājspēki	Slodze	Stāvoklis
Ūdeņi		Ūd-2 SI-1 BSP emisijas no punktveida avotiem Ūd-2 SI-2 N, P emisijas no punktveida avotiem Ūd-2 SI-3 Dzeramā ūdens pieejamība (perspektīvā) Ūd-2 SI-4 Peldvietu skaits, kur notiek notekūdeņu emisija (perspektīvā)	Ūd-2 St-1 BSP ₅ lielākajās upēs Ūd-2 St-2 N koncentrācija lielākajās upēs Ūd-2 St-3 Peldvietu skaits (%), kur gada laikā neieteica peldēties Ūd-2 St-4 Dienu skaits (%) no peldsezonas laika, kad neieteica peldēties
Pārtikas drošība			Pd-2 St-1 Pārbaudīto pārtikas paraugu skaits, kur polihlorēto bifenilu līmenis pārsniedz normas (perspektīvā)
Radiācija			
Ārkārtas situācijas		Ās-2 SI-1 Ķīmisko avāriju iedalījums pa saimniecības nozarēm (perspektīvā)	
Ķīmiskās vielas	Ķv-2 Vi-1 Ķīmisko preču tirdzniecības apjomi	Ķv-2 SI-1 Biocīdu lietošana	

Ekspozīcija	Sekas	Rīcības (atbildes reakcija)
		Ūd-2 Rī-1 Zilo karogu peldvietu skaits
Ās-2 Ek-1 Populācijas īpatsvars, kas bija pakļauta ārkārtas situācijām gadā (perspektīvā) Ās-2 Ek-2 Teritorijas, kas bija pakļautas ārkārtas situācijām gadā (km ²) (perspektīvā)		
		Ķv-2 Rī-1 Dabas resursu nodoklis par piesārņojumu ar smagajiem metāliem

